

שיעור לדוגמא

בסוגיא "שומא הדר" – ב"מ, דף ל"ה ע"א,
מ"אמרי נהרדעי" עד מתני' "השוכר", דף ל"ה ע"ב

מבנה הסוגיא

קטע ראשון מחלוקת נהרדעי ואמימר בדין שומא הדר
קטע שני מ"פשיטא" עד "מחמת כיסופא הוא דאגביה", חמישה מקרים: (א) שמו לו –
ושמה הוא. (ב) זכנה, אורתא ויהבא במתנה. (ג) שמו לה לאשת. (ד) שמו
מינה. (ה) אגביה איהו בחובו
קטע שלישי מ"אימת" עד מתני'.

המבנה המתודי

- (1) שיחת הכנה
 - (2) קריאת הקטע הראשון והסברו
 - (3) קריאת הקטע השני א"ב, תרגומו והסברו ע"י המורה תוך שאלות ותשובות
 - (4) בירור המושג נכסי מלוג ותקנת אושא, קריאת הקטע השני ג"ד וביאורו, סיכום בטבלה
 - (5) קריאת הקטע השני והשוואתו למקרה א'
 - (6) שיחת הכנה לקטע השלישי, קריאת הקטע וביאורו
 - (7) שאלות חזרה וסיכום.
- את המלים הארמיות הקשות וביאורן יש לרשום על הלוח לפני השיעור.

(1) שיחת הכנה

- מ. בשיעורנו זה נעסוק בדין שומא, היכן למדנו כבר על שומא?
ת. במעשה הנזמים (כיפי), כאשר נמצאו הנזמים, פסק רב נחמן שיש להחזיר את האפרן
(ארמון) לבעליו אע"פ שכבר נמסר לבעל הנזמים, וחשבה הגמרא שדעת רב נחמן היא
ששומא חוזרת.
מ. כיצד פרשנו "שומא"?
ת. רש"י מסביר שם: נכסי לווה ששמו בית הדין למלוה.
מ. מתי שם (מעריך) ב"ד את נכסי הלווה למלוה?
ת. אם לא שילם הלווה את החוב במועדו, פונה המלוה אל ביה"ד בתביעה, ואם גם אז לא
פורע הלווה את חובו, מפקיע ביה"ד את נכסי דלא גידי שלו, מעריך את שוויים ונותן
למלוה חלק מהם בהתאם לסכום החוב.
מ. וכיצד הסברנו "שומא הדר"?
ת. השומא חוזרת. אם מצא הלווה כסף, רשאי הוא לשלם למלוה את החוב ולקחת בחזרה
את רכושו.

(2) קריאת הקטע הראשון והסברו

- מ. קראו מ"אמרי נהרדעי" עד "פשיטא" וענו: מהי דעתם של חכמי בי"ד נהרדעא?
- ת. לדעתם חוזרת השומא תוך שנה.
- מ. באילו תנאים?
- ת. כמו שלמדנו מקודם: בידי הלווה הזכות להחזיר את ההלוואה תוך 12 חודש מיום שנמסרו נכסיו למלווה ולקבלם בחזרה.
- מ. היכן מצינו בתורה דין מעין זה?
- ת. בדין מוכר בית בערי חומה: "ימים תהיה גאלתו" (ויקרא, כ"ה, כ"ט).
- מ. מהי דעת אמימר?
- ת. שומא הדר לעולם, כלומר: תמיד ישנה ללווה הזכות לשלם חובו ולדרוש בחזרה את נכסיו.
- מ. ומהו פסק ההלכה?
- ת. שומא הדר לעולם.
- מ. והנימוק?
- ת. משום שנאמר: "ועשית הישר והטוב", חייב אדם לעשות את הטוב.
- מ. דבר זה הוא לפנים משורת הדין, כי לפי שורת הדין ביד מי תישאר השדה?
- ת. ביד המלווה שקנה אותה לחלוטין.
- מ. אבל מאחר שנצטוונו על עשיית הטוב והישר, מחזיר המלווה את השדה שקנה כדין.

(3) קריאת הקטע השני א"ב, תרגומו והסברו

- מ. נקרא עתה כמה מקרים מיוחדים בדין שומא, מ"פשיטא" עד "דאית מיניה" ונתרגם.
- ת. פשוט הדבר (ברור): שמו לבעל חוב נכסי הלווה והלך הוא ושם אותו הנכס לבעל חובו הוא, אומרים לבעל חוב השני: אין אתה עדיף מבע"ח שמכוחו באת.
- מ. אם נתנו את שדה הלווה למלווה והלך המלווה ומסר שדה זו למלווה שלו בחובו, ולאחר זמן בא הלווה הראשון ורוצה לפרוע חובו ולקבל בחזרה את שדהו — מה יטען כנגדו המלווה השני?
- ת. קבלתי את השדה לא מידך, אלא מיד המלווה הראשון.
- מ. מה נענה לו למלווה השני?
- ת. אין כוחך עדיף מזה של המלווה הראשון.
- מ. עיינו ברש"י, ד"ה "לא עדיפת".
- ת. (קורא) כשם שהוא מחזירה ויטול מעותיו משום ועשית הישר והטוב אף אתה קבל מעותיך מהבעלים הראשונים (והחזירה).
- ת. קורא מ"זבנה אורתא" עד "שמו לה לאשה" ומתרגם (בעזרת המורה, אם היא דרושה): מכרה, הורשה או נתנה במתנה, ודאי אלה מלכתחילה על דעת הקרקע ירדו ולא על דעת הכסף.
- מ. אם בעל החוב, שקבל את השדה מהלווה לפי שומא, מכרה לאדם שלישי, האם יוכל הלווה לפנות אל קונה השדה ולומר לו: עליך לקבל את המחיר ולהחזיר לי את השדה?
- ת. לא, כי הקונה יוכל לטעון: אני מעונין בקרקע ולא במחירה.
- אילו היה הקונה מעונין בכסף, לא היה קונה.

- מ. ומדוע במקרה הקודם, כאשר המלווה העביר את השדה לבעל החוב, מוציאים אנו את השדה מידו?
- ת. כי בעל החוב השני ירד לשדה מחמת הכסף שהיו חייבים לו, והרי הכסף מוחזר לו ע"י הלווה הראשון.
- מ. ועם בע"ח מסר את השדה ליורש (הרא"ש פוסק שדווקא אם הוריש בחייו דינו כדין המוכר או הנותן במתנה, אבל היורש שממילא, במקום המוריש הוא — ומחזיר), או נתנה במתנה, היכול הלווה להוציא מהם את השדה?
- ת. לא, מאחר שאף הם דינם כקונה, לפי שירדו לשדה לשם הקרקע ולא מחמת כסף שהיה מגיע להם.
- מ. נרשום את ארבעת המקרים האחרונים בצורה תיאורית:

- (4) בירור המושג "נכסי מלוג" ותקנת אושא, קריאת הקטע השני ג'—ד' ובאורו, סיכום בטבלה
- מ. ראינו עד עתה, מהם דיני השומא לגבי מלווה, לוקח, יורש ומקבל מתנה. אולם ישנה עוד צורה של העברת הקרקע והיא — "נכסי מלוג" (בלימוד בפעם שנייה כדאי להסביר לתלמידים גם ענין "נכסי צאן ברזל") — אשה הנשאת לאיש ויש לה נכסים ברשותה שלא העבירה אותם לרשות הבעל, הריהו אוכל את פירותיהם, והקרן נשארת ברשותה. והנה הלווה האשה כסף והלווה לא שילם את חובו ושמו לאשה את השדה. כשנשאת האשה לאיש יקבל הבעל את הפירות. לאחר מותה של האשה בה הלווה ומחזיר את המעות לבעל, על מנת לקבל חזרה את שדה השומא. היכול לדרוש זאת? ראה מה אומרת הגמרא במקרה זה.
- ת. (קורא) שמו לה לאשה ואינסביא (ונשאה) — (המורה נותן לתלמידים לקרוא בגמרא רק את המלים השייכות למקרה ג') בעל בנכסי אשה לוקח הוי (הוא), לא מיהדר (אינו מחזיר). אם שמו שדה לאשה והיא נישאה, בעל בנכסי אשתו לוקח הוא, וכשם שלוקח אינו מחזיר, כך הבעל אינו חייב להחזיר.
- מ. ודבר זה התקינו חכמי הסנהדרין כשהיו באושא. לפני התקנה לא היתה לבעל כל זכות בגוף הקרקע, שהוא רכוש האשה, והבעל היה רשאי רק לאכול פירות. אבל משום איבה (שלא תהיה שנאה בין בני המשפחה) התקינו החכמים שייחשב הבעל כלוקח ראשון בגוף הקרקע, ולכן אינם יכולים להוציא מידיו את השדה שקיבלה אשתו בשומא.
- מ. ומה יהיה במקרה הפוך: האשה לוותה ולא פרעה את חובה. שמו את השדה שלה למלווה ואחר כך נישאה לאיש ומתה. עכשיו בא הבעל אל המלווה ורוצה לפדות שדה אשתו. נקרא בגמרא, מהו הדין. (המורה נותן לתלמידים לקרוא בגמרא רק את המלים השייכות למקרה זה).

- ת. שמו מינה דאשה (שמו את השדה שלה לבעל חוב שלה) ואינסיבא (ונשאה) ומתה, בעל בנכסי אשתו לוקח הוא... ולא מהדרינן ליה (אין מחזירים לו).
- מ. אילו היה כיוורש, היה רשאי לפדות את השדה, אבל הוא כלוקח ואינו יכול לפדות. נרשום את שני המקרים האחרונים בצורת טבלה:

הלכה	המלחה	המבקש לפדות	הדין	הנימוק
1. ראובן	אשה	ראובן מיד הבעל	אינו יכול	הבעל יכול לסעון: לוקח אני, ואינו מחזיר.
2. אשה	ראובן	בעל האשה	אינו יכול	ראובן יענה: אין אתה יורש, אלא לוקח, ואין לך זכות לפדות.

- (5) קריאת הקטע השני ה' והשוואתו למקרה א'
- מ. קראו בגמרא "אגביה איהו" עד "ומאימת".
- ת. (התלמידים קוראים — בהדרגה המורה, המסביר את המלים הקשות. בהדרגה המורה קוראים התלמידים גם ברש"י, ד"ה "אגביה איהו בחובו" והמורה מסביר: "לעיל מיהדר גבי שומא" — הוא חוזר לענין שבו היה מדובר קודם ביחס לשומא, היינו למקרה שאין כסף ללווה לשלם את חובו למלווה).
- מ. (אחרי ההסברים הדרושים) אם כן, איזה מקרה כאן לפנינו?
- ת. כאשר הלווה ראה, שאין לו כסף כדי לשלם את חובו, הוא לא חיכה שהמלווה יפנה לבית הדין, ובית הדין ישום שדהו וימסור למלווה חלק ממנה השווה לסכום חובו, אלא הוא בעצמו מסר לו את החלק הזה.
- מ. ומה קרה אחר כך?
- ת. אחר כך השיג הלווה כסף, ורצה לשלם למלווה ולקבל את שדהו בחזרה.
- מ. ומהו הדין במקרה זה — על המלווה לקבל את הכסף ולהחזיר לו את השדה או לא?
- ת. יש כאן מחלוקת בין רב אחא ורבינא. אחד אומר, שהוא צריך להחזיר, ואחד אומר, שאיננו צריך להחזיר.
- מ. מהו הטעם של האומר, שאינו צריך להחזיר?
- ת. הוא סובר, כי זו היתה מכירה ממש: מכיון שהוא מסר לו את השדה לתשלום חובו מרצונו הטוב, הריהו מכר לו את השדה במחיר החוב.
- מ. ומהו הטעם של האומר, שהמלווה צריך להחזיר את השדה ללווה?
- ת. הוא סובר שאין זו מכירה ממש, הוא לא חיכה שיתבעו אותו לדין ושבית הדין ישום וימסור את שדהו למלווה, מפני שהוא התבייש ולא רצה שיתפרסם שאין לו במה לשלם; ולכן לא היתה בלבו החלטת גמורה למכור את שדהו למלווה.
- מ. הדין הוא שהמלווה איננו צריך להחזיר את השדה.
- מ. (לכיתה מתקדמת כדאי להקדיש שיעור מיוחד לבירור הבא).
- מ. עיינו עכשיו בגמרא לעיל "שמו ליה לבעל חוב ואזל איהו ושמה לבעל חוב ידידה — אמרינן. ליה לא עדיף אתה מגברא דאתית מיניה". באיזה מקרה מדובר כאן?
- ת. ללווה לא היה כסף כדי לשלם למלווה, ובית הדין שם את שדהו ומסרה למלווה, והמלווה, שגם לו לא היה כסף כדי לשלם למלווה שלו, מסר לזה האחרון את השדה, שהוא קיבל.
- מ. ומהו הדין במקרה זה?

- ת. המלווה השני צריך להחזיר את השדה ללווה הראשון, אם הוא רוצה לשלם את החוב בכסף.
- מ. נשכח לרגע את הלווה הראשון ונחשוב רק על המלווה הראשון (שהוא הלווה השני) ועל המלווה השני (שהוא פשוט מלווה), האם יש דמיון בין המקרה הזה — ובין המקרה שלפנינו ?
- ת. כן, יש דמיון מלא, גם שם וגם פה היה הלווה חייב לשלם כסף למלווה, וכסף לא היה לו — והוא מסר את השדה במקום חובו.
- מ. ובדין יש הבדל בין שני המקרים האלה ?
- ת. כן ! שם צריך המלווה להחזיר את השדה, וכאן ישנה מחלוקת, וכפי שאמר המורה, הדין הוא שאיננו צריך להחזיר את השדה.
- מ. אולם, אם בין שני מקרים יש דמיון מלא, הרי צריך להיות שווה גם הדין בשני המקרים האלה, ואם הדין איננו שווה בשניהם, סימן הוא שהמקרים לא בכל דומים הם אחד לשני. מהו, איפוא, ההבדל בין שני המקרים האלה ?
- ת. במקרה הראשון היה גם לווה ראשון, שממנו קבל הלווה השני את השדה.
- מ. נכון, נראה רק, איך משפיע ההבדל הזה על הדין. כאשר אנו אומרים : לאדם פלוני יש רכוש מסויים (בית, שדה, פירות, וכדומה), זאת אומרת, שיש לאדם הזה זכויות על הרכוש, היינו, הוא יכול לגור בבית, לעבד את השדה, לאסוף את הפירות — או להשכיר את הבית ואת השדה, למכור אותם, למכור את הפירות — וכדומה. ואם האדם הזה מוסר את רכושו לשני — מה הוא בעצם מוסר לו ?
- ת. את זכויותיו על הרכוש הזה.
- מ. אילו זכויות היו ללווה על שדהו במקרה שלנו ?
- ת. כל הזכויות בלי יוצא מן הכלל.
- מ. ולכן מה הוא מסר למלווה בתשלום חובו ?
- ת. כל הזכויות.
- מ. על כן לא נשארה לו גם הזכות להחזירו, ואילו זכויות היו ללווה השני, במקרה הקודם ?
- ת. הזכויות שנמסרו לו ע"י הלווה הראשון.
- מ. האם נשארה לו ללווה הראשון זכות כלשהי על השדה ?
- ת. כן, הזכות להחזיר את השדה, אם ישלם את חובו בכסף.
- מ. ללווה השני לא היתה, איפוא, הזכות לסרב לחזרה זו, ולכן, איזו זכות חסרה למלווה השני ?
- ת. הזכות לסרב להחזיר את השדה ללווה הראשון, אם ישלם חובו.
- מ. וזהו מה שאומרת הגמרא : אמרינן ליה לא עדיף את מגברא דאתית מיניה — אומרים לו (למלווה השני) לא עדיף את (אינך יותר טוב, היינו אין לך יותר זכויות) מגברא דאתית מיניה (מהאדם שאתה בא ממנו, היינו שממנו קבלת את הזכות על השדה).
- מ. תסכמו עכשיו את ההבדל בין המקרים האלה.
- ת. במקרה המתואר בעמוד א' קיבל הלווה השני את השדה מהלווה הראשון ולא היתה לו הזכות לסרב להחזיר את השדה ללווה הראשון, ולכן הוא לא יכול היה למסור את הזכות הזאת גם למלווה השני. הדין הוא, איפוא, כי השדה חוזר. במקרה המתואר בעמוד ב' מסר הלווה למלווה את כל זכויותיו על השדה, ולא נשארה לו גם הזכות לדרוש אותן בחזרה, ולכן אין השדה חוזר.

מ. את ההבדל בדין שני המקרים הנ"ל הסברנו ע"כ, שבמקרה א' בא השדה לידי הלווה השני מידי הלווה הראשון, ובמקרה ב' היה הלווה השליט המלא על השדה. נתעלם עכשיו מעובדה זו ונחפש ביאור אחר להבדל זה בדין שבין שני המקרים האלה. שימו לב לבטויים שבהם מתארת הגמרא את מסירת השדה למלווה במקרה א' ובמקרה ב'. איך מתבטאת הגמרא במקרה א'?

ת. שמו ליה לבעל חוב ואזל איהו ושמה לבעל חוב ידיה.

מ. ואיך מתבטאת הגמרא במקרה ב'?

ת. אגביה איהו בחובו.

מ. ואיך תתרגמו זאת?

ת. הוא נתן לבעל חוב שלו לגבות את חובו ע"י קבלת השדה.

מ. מהו ההבדל בין שני ביטויים אלה?

ת. בביטוי הראשון נאמר שהוא הלך, ונזכרה המלה "שומא" (ושמה), ובביטוי השני חסרה המלה "שומא".

מ. מי בכלל מוסמך לשום שדה לבעל חוב?

ת. בית דין.

מ. מה אפשר, איפוא, להסיק מהזכרת המלה "שומא" במקרה א'?

ת. שבית דין שם אותה למלווה השני.

מ. ומה אפשר להסיק מהעדר המלה "שומא" במקרה ב'?

ת. שהוא מסר לו את השדה לא ע"י בית דין.

מ. הדין "שומא הדר" — על איזה מקרה הוא מדבר?

ת. על "שומא", היינו על מעשה בית דין.

מ. איך תסבירו עכשיו את ההבדל בדין במקרים א' וב'?

ת. במקרה א' היתה גם במסירת השדה למלווה השני "שומא" מצד בית דין, ולכן חל עליו הדין "שומא הדר", ובמקרה ב' לא היתה בכלל שומא, ולכן לא חל במקרה הזה הדין שומא הדר.

(הערה: ההסבר הראשון הוא לפי שיטה מקובצת, וההסבר השני הוא לפי הרמב"ם, הרמב"ן והריטב"א).

(6) שיחת הכנה לקטע השלישי — קריאת הקטע וביאורו

מ. השומא היא שלב מיוחד בגביית החוב בעזרת בית דין, והוא סדר השלבים השונים לגביית החוב.

(א) קיום השטר ע"י בית דין. המלווה מגיש את שטר החוב לבית הדין, ובית הדין חוקר אם חתימות העדים על השטר הן נכונות, וכשמצא, שהן נכונות, הוא "מקיים" את השטר, היינו מאשר אותו כנכון, וכותב את "הקיום", היינו את האישור.

(ב) פסק הדין. כאשר המלווה ממציא לבית דין שטר חוב מקויים, דורש בית הדין מהלווה לשלם למלווה.

(ג) כתיבת שטר אדרכתא. אם הלווה מערער על פסק דין זה, ולא בא לבית דין, כדי להוכיח את צדקת ערעורו במשך 90 יום משהוצא פסק הדין שעליו לשלם, כותבים אדרכתא, היינו כתב הדרכה ורשיון למלווה לגבות את חובו מנכסיו הלווה.

- (ד) שומא. בשטר אדרכתא בלבד אין עדיין למלוה הרשות לקחת בעצמו את נכסי הלווה לתשלום חובו. בית דין שמים את קרקע הלווה, שעליו הודיע המלוה לבית דין, היינו קובעים את ערכו ומחליטים על פי זה, איזה חלק מהקרקע שווה בערכו לסכום החוב.
- (ה) אכרזתא. אחרי השומא מכרין בית הדין במשך 30 יום על מכירת החלק הזה למי שיתן יותר.
- (ו) מסירת הקרקע למלוה. נתן משהו יותר, והמלוה רוצה לקחת את הקרקע בסכום זה, הוא קודם לאחר, ובית הדין "מוריד אותו" לקרקע (היינו נותן לו קרקע) בסכום חובו.
- נרשום עתה על הלוח את ששת השלבים האלה:
- א. קיום השטר
 - ב. פסק הדין
 - ג. אדרכתא — 90 יום אחרי הוצאת פסק הדין (הערה: סירב הלווה להגיש ערעור, כותבים אדרכתא מיד)
 - ד. שומא
 - ה. אכרזתא — במשך 30 יום אחר השומא
 - ו. מסירת הקרקע למלוה.
- מ. ועתה מתעוררת שאלה: מאימתי אוכל המלוה את פירות השדה? היינו, מאימתי שייכים למלוה פירות השדה, שנמסר לו ע"י בית הדין? — קראו בגמרא דעת רבה.
- ת. רבה סובר שהוא אוכל פירות מזמן שבא לידו שטר אדרכתא.
- מ. לפי דעה זו — כמה זמן יכול לעבור מהוצאת פסק הדין עד שיהיו שייכים לו פירות השדה?
- ת. 90 יום.
- מ. מהי הדעה השנייה?
- ת. "אביי אומר עדיו בחתומיו זכין לו", כלומר מרגע שנחתמה האדרכתא ע"י בית דין הריהו זכאי לאכול פירות, אע"פ שהשטר עדיין אינו בידיו.
- מ. ומהי דעת רבא?
- ת. "מכי שלימו ימי אכרזתא" (משנסתיימו ימי ההכרזה).
- מ. אימתי הם מסתיימים?
- ת. 30 יום אחר השומא.
- מ. רשמו עתה במחברת את הדיעות על זמן אכילת הפירות, לפי הסדר — מהמקדים ביותר למאוחר ביותר.
- א. אביי — מרגע חתימת בית הדין על שטר האדרכתא
 - ב. רבה — משעה שהגיעה האדרכתא ליד המלוה
 - ג. רבא — מסיום ימי ההכרזה.

מ. רשמו את שלוש הדיעות הללו בטבלה שעל הלוח.
טבלה להסבר שלוש הדיעות, מאימתי אוכל המלווה פירות

חיוב הלווה בבי"ד	90 יום
חתימת האדרכתא (א ב י)	פרק זמן בלתי מסוים
מסירתה למלווה (ר ב ה)	
סיום ימי ההכרזה (ר ב א)	30 יום

(7) שאלות חזרה וסיכום

- (1) הסבר בעזרת דוגמא את הדין של "שומא הדר" (כגון: ראובן לווה משמעון וכו').
- (2) מה בין נהרדעי לאמימר בדין זה?
- (3) כיצד מסיקים מהפסוק "ועשית הישר והטוב" ששומא הדר לעולם?
- (4) השלם את הטבלה הבאה:

הלוחה	המלווה	המחזיק בשדה	שומא הדר או לאו	הנימוק
(א) ראובן	שמעון	בעל חובו של שמעון		
(ב) "	"	קונה משמעון		
(ג) "	"	יורשו של שמעון		
(ד) "	"	מקבל מתנה משמעון		
(ה) "	רחל	בעלה של רחל		
(ו) רחל	שמעון	שמעון ובעלה של רחל מבקש לפדותה		

- (5) מהם נכסי מלוג?
- (6) מהי תקנת אושא לגבי נכסי מלוג?
- (7) השלם את המשפטים הבאים: הלווה מסר בעצמו את שדהו למלווה לפרעון חובו.
דעה (א) אין השדה חוזר ללווה מכיוון...
דעה (ב) השדה חוזר ללווה מכיוון...
- (8) ערוך רשימת הדיעות בדין: מאימתי אוכל המלווה פירות (המקדים — ראשון והמאחר — אחרון).
- (9) מהי אדרכתא ומהי אכרזתא?
- (10) שרטט טבלה להסברת הפרשי הזמן בין חיוב הלווה בדין אדרכתא ואכרזתא.
- (11) ביחס לאיזה דין נזכר בסוגיתנו "לפנים משורת הדין"?
- (12) תרגם: אינסיבא, אדעתא דארעא נחות, לא עדיף את מגברא דאתית מיניה, לא זבוני מעליא הוא, מחמת כיסופא, מכי מטיא, מני שלים.

שיעור לדוגמא

בסוגיא "השוכר את האומנין" — בבא מציעא, פרק ו',
דף ע"ה ע"ב מהמשנה עד "אל תמנע טוב מבעליו", דף ע"ו ע"א

מבנה הסוגיא

קטע ראשון המשנה: השוכר את האומנין
קטע שני גמרא עד "אל תמנע טוב מבעליו"

המבנה המתודי

- (1) שיחת הכנה
 - (2) קריאת המשנה וביאורה בעזרת רש"י
 - (3) סיכום וחזרה
 - (4) קריאת הגמרא ע"י התלמידים וביאורה
 - (5) חזרה וסיכום בעזרת טבלה *
 - (6) שאלות לחזרה והעמקה *
- את המלים הארמיות הקשות וביאורן יש לרשום על הלוח לפני השיעור.

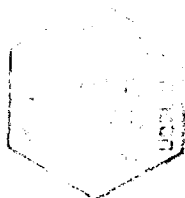
- (1) שיחת הכנה
- מ. מהו שם פרקנו?
- ת. השוכר את האומנין.
- מ. מה שם פרק הבא?
- ת. השוכר את הפועלים.
- מ. תנו לי דוגמאות של אומנים!
- ת. נגר, חייט, סנדלר.
- מ. סמנו דוגמאות אחדות של עובדים שאנו קוראים להם סתם פועלים.
- ת. סבלים, עובדי הנקיון, פועלי בית חרושת, עוזרות בית.
- מ. אם כן, מה זה אומן?
- ת. אומן זה בעל מלאכה, היינו פועל בעל מקצוע המומחה למלאכה מסויימת.
- מ. מה זה פועל סתם?
- ת. עובד שאיננו מומחה למלאכה מסויימת.
- מ. כאשר שוכרים פועל, למשל פועל בית חרושת, לפי מה משלמים לו את שכר עבודתו?
- ת. לפי הזמן שהוא עבד.
- מ. פועל, כרגיל, משכיר את עצמו ליום עבודה — הוא שכיר יום. על פי מה אפשר לשלם לו?
- ת. לאומן את שכר עבודתו?

הערה: בעיבוד הטבלה שבעמוד 58 ובשאלות שבעמוד 60 נעזרתי בחוברת לעבודה בתלמוד של ד"ר י. מסינג וי. ד. הולצברג לפרקנו.

- ת. אפשר לשלם לו בעד העבודה שהוא עשה; כגון לחייט — בעד תפירת הבגד, לסנדלר — בעד תפירת הנעליים, וכדומה.
- מ. במקרה זה נקרא האומן "קבלן" — הוא מקבל על עצמו לגמור עבודה מסוימת, אולם גם לקבלן כזה אפשר לשלם בעד זמן עבודתו, וגם הוא יכול להיות שכיר יום.

(2) קריאת המשנה וביאורה

- מ. נקרא עתה את המשנה. מהו הדין הראשון?
- ת. השוכר את האומנין והטעו זה את זה, אין להם זה על זה אלא תרעומות.
- מ. החלק הזה של המשנה יתברר לפרטיו בגמרא ולא נתעכב עליו עתה.
- מהו הדין השני?
- ת. (קורא) שכר את החמר וכו'.
- מ. מיהו חמר?
- ת. חמר — בעל חמורים שמוביל על ידם מטען.
- מ. ומיהו קדר? עיינו ברש"י ובתוספות, ד"ה "את הקדר".
- ת. רש"י מפרש שקדר הוא בעל קרון — בעל עגלה.
- מ. למי אנו קוראים בדרך כלל "קדר"?
- ת. לעושה קדרות.
- מ. מדוע, אם כן, מפרש רש"י כאן בעל עגלה?
- ת. כי כאן מדובר בהובלה (להביא!), ומאחר שבעל הקדרות מוביל קדרותיו בעגלה, צריך לפרש כאן: קדר = בעל עגלה.
- מ. ואיך גורסים ומסבירים תוספות את המלה הזאת?
- ת. קרר — בשני "ר" — בעל קרון.
- מ. כיצד קוראים היום לאנשים העוסקים בהובלה?
- ת. נהגים, עובדי הובלה.
- מ. עיינו במשנה ומצאו לשם מה שכר את עובדי ההובלה הנ"ל. (לביאור המלים הקשות העזרו תמיד ברש"י).
- ת. להוביל פרייפרין = עצים משופים (חלקים) לאפריון (חופה) או חלילים לכלה (לתזמורת) או למת (לקונן).
- מ. באיזה מקרה נוסף דנה המשנה?
- ת. אם שכר פועלים להעלות פשתנו מן המשרה = מתוך המים שהיה שרוי בהם.
- מ. ומה אירע בכל המקרים הנ"ל?
- ת. "חזרו בהם", התחרטו ואינם רוצים לעבוד.
- מ. תחשבו ותגידו, במה שווים שני המקרים הללו:
- (1) שוכר חמר או קדר להביא עצים או חלילים לחופה — או למת;
- (2) שוכר פועלים להעלות פשתנו מן המשרה.
- איך מציינת המשנה עצמה את סוג העבודה, שלו שייכים שני המקרים האלה?
- ת. וכל דבר שאבד.
- מ. מהו המובן של המלים "דבר שאבד"? עיינו בתוספות, ד"ה "פריפרין".
- ת. דבר האבוד חשיב ליה שעתה זמנו הוא לעשות.
- מ. ואם יתחרטו הפועלים — מה תהא התוצאה?

- ת. הבעלים יפסידו, כי לא יהיה מי שיוביל את הפרייפרין והחלילים, ויתחלל כבוד החתן והכלה או כבוד המת, ובמקרה של פשתן במשרה — יאבד הפשתן שלא העלוהו בזמנו.
- מ. מה, איפוא, על בעה"ב לעשות? מצאו את התשובה במשנה.
- ת. "מקום שאין שם אדם שוכר עליהן", פירושו (לפי רש"י) — אם אין פועלים לשכור באותו מחיר, שוכר בני אדם ביוקר על חשבונם, היינו שהפועלים יצטרכו לשלם שכרם.
- מ. או מטען = מטעה אותם, אומר להם שישלם להם שכר רב, ואח"כ לא יצטרך לפרוע להם את התוספת, לפי שגם הם הטעו אותו.
- נסכם עתה את הדין השני שבמשנתנו.
- ת. השוכר פועלים למלאכה שהיא מלאכת דבר האבד, היינו, למלאכה כזו, שאם היא לא תיעשה בזמנה, יגרום זה לבעל הבית צער או הפסד כספי, וחזרו בהם הפועלים ובעל הבית אינו מוצא אחרים באותו שכר, שוכר על חשבונם פועלים אחרים ביוקר או מטעה אותם, באמרו להם שישלם להם יותר, ובאמת יתן להם אחר כך את השכר הקודם.
- מ. נלמד את הדין הבא שבמשנה. (פירוש רש"י לדין זה הוא קצת קשה, ומוטב שהמורה יסביר להם את הדין מבלי לתת להם לקרוא כאן ברש"י). השוכר את האומנין וחזרו בהם — ידם על התחתונה. אומנין = בעלי מלאכה, קבלנים, למשל: אם נגר, שקבל על עצמו להתקין ארון בשכר 100 ל"י, ולאחר שעשה חצי המלאכה, התחרט ואינו רוצה להמשיך באותו השכר, יכול בעה"ב לשכור נגר אחר שיגמור את הארון אפילו בשכר 70 ל"י, והראשון יקבל רק את העודף מ-100 ל"י היינו 30 ל"י, ולא 50 ל"י שמגיעות לו בשכר מחצית המלאכה, מפני שהחזיר בו ידו על התחתונה. ואם יש נגר שיגמור את העבודה ב-30 ל"י, יקבל הראשון בעד המחצית הראשונה של העבודה רק 50 ל"י ולא יותר.
- ואם בעה"ב חוזר בו, ידו על התחתונה. כיצד?
- ת. (קורא ברש"י) יתן להם לפי מה שעשו, ואם הוזה מלאכת פועלים, על כרחו יתן להם כמה שפסק, חוץ ממה שצריך להוציא על השלמתה של המלאכה.
- מ. ניקח את הדוגמא הראשונה. נגר שקיבל על עצמו הכנת ארון ב-100 ל"י וכשעשה כמחצית המלאכה חזר בו בעה"ב. כמה ישלם לנגר?
- ת. אם לא הוזה העבודה, היא עליו לשלם לו 50 ל"י, בהתאם לחלק שעשה, ואם הוזה העבודה, והשלמת הארון תעלה עוד 30 ל"י בלבד, ישלם לנגר הראשון 70 ל"י.
- מ. מהו הדין הבא?
- ת. כל המשנה ידו על התחתונה.
- מ. במה מדובר כאן?
- ת. (קורא ברש"י) כגון נותן צמר לצבעו לצבעו אדום וצבעו שחור. אם השבח יותר על היציאה, אין נותן לו שכרו משלם, אלא דמי יציאת עצים וסממנים, ואם היציאה יתירה על השבח, נותן לו את השבח. בשם "שבח" נקראת תוספת מחיר הצמר שהשבח ע"י הצביעה, ו"יציאה" הן ההוצאות על הצבע ועל שאר החמרים הדרושים כדי לצבוע את הצמר. תדגימו את הדין במספרים.
- ת. אם השבח היה 30 ל"י וההוצאה 10 ל"י, הרי השבח עולה על היציאה, וצריך לתת לאומן רק את הוצאותיו בסך 10 ל"י.
- מ. ואם ההוצאה 30 ל"י והשבח 10 ל"י?

ת. נותנים לאומן רק את השבח 10 ל"י ואת היתר יפסיד.

מ. ומהו הדין האחרון שבמשנה?

ת. וכל החזר בו, ידו על התחתונה.

מ. את החדוש שבדין זה תפרש הגמרא בעמוד הבא.

(3) סיכום וחזרה

מ. נסכם עתה את שלושת הדינים האמצעיים שבמשנה (פרט לרישא ולסיפא שהגמרא תפרש להלן).

ת. (א) השוכר פועלים לעבודה שאינה סובלת דחוי וחזרו בהם — שוכר על חשבונם פועלים אחרים אפילו ביוקר או מטעה אותם.

(ב) השוכר אומנין, וחזרו בהם באמצע העבודה, ידם על התחתונה: אם השלמת העבודה תעלה יותר, יהיה על חשבונם העודף שיש לשלם לפועלים אחרים בעד גמר העבודה. ואם היא תעלה פחות, הם יקבלו רק את המגיע להם, לפי השכר שהם הסכימו לו, בעד החלק מהעבודה שהם עשו.

(ג) כל המשנה, ידו על התחתונה: אם קיבל צמר לצביעה, ושינה את הצבע המוסכם: אם השבח יתר על היציאה, יקבל את היציאה, ואם היציאה יתרה על השבח, יקבל את השבח.

מ. נרשום את הדינים האלה על הלוח ובמחברת בצורה כזו:

א	ב	ג
השוכר לצורך דבר האבד וחזרו בהם האומנין — שוכר עליהן או מטען.	אומנין או בעה"ב שחזרו בהם — ידם על התחתונה.	כל המשנה, ידו על התחתונה.

מ. מה בין המקרה הראשון לשני?

ת. במקרה הראשון מדובר על דבר האבד, ואילו בשני אין זה דבר האבד.

בראשון לא התחילו הפועלים במלאכה, ואילו בשני התחילו והתחרטו.

מ. וההבדל בין שני המקרים בדין?

ת. בדבר האבד יכול הוא לשכור פועלים אחרים על השבון הפועלים

שחזרו בהם או להטעותם, בדבר שאינו אבד רשאי הוא להפחית משכרם.

מ. מה בין שני המקרים הראשונים לשלישי?

ת. בשלישי נעשה השנוי בגוף החפץ, כגון ששינה האומן את צבע הצמר.

(4) קריאת הגמרא ע"י התלמידים ובאורה

מ. הגמרא מפרשת עתה את הדין הראשון של המשנה. מהו?

ת. השוכר את האומנין והטעו זה את זה אין להם זה על זה אלא תרעומות.

מ. כיצד נבין את המלים: הטעו זה את זה? מי הטעה את מי?

ת. האומנין הטעו את בעה"ב או להיפך.

מ. איך אפשר להבין אחרת?

ת. האומנים הטעו זה את זה.

מ. נקרא עתה בגמרא עד "אהדדי" ונבאר.

ת. (מתרגם) חזרו זה בזה לא שנה (התנא במשנה) אלא הטעו זה את זה, הפועלים הטעו

זה את זה.

- מ. אין המשנה משתמשת במלה חזרה, (כפי שנכתב בפיסקה השנייה של המשנה), מפני שכוונתה היא שאחד מן הצדדים, בעה"ב או הפועל, התחרט על הסכם העבודה, אלא כותבת במקום זה הטעו, ולכן יש ללמוד מכאן, שהפועלים הטעו זה את זה, שפועל אחד הטעה את חברו. עתה תברר הגמרא את הפרטים. המשיכו עד "סבור וקביל". תרגמו.
- ת. איך דומה, היינו, באיזה אופן זה יכול להיות? שאמר לו בעה"ב לפועל, לך שכור לי פועלים, והלך הוא (השליח) והטעה אותם. באיזה אופן, היינו במה הטעה אותם? אם כשאמר בעה"ב בארבעה (וזוים) ליום והלך הוא ואמר להם בשלושה, תרעומת מה מעשיה — מה ענינה — כאן? סברו וקבלו (ידעו וקבלו הפועלים על עצמם לעבוד בשלושה זוים ליום).
- מ. אם הסכימו פועלים לעבוד בשלושה זוים ליום, אין להם להתרעם על השליח, שהפחית ממה שקבע בעל הבית, שהרי הם עצמם הסכימו. יש איפוא לחפש מקרה אחר של הטעיה, שבו יהא מקום לתרעומת. קראו עד "מדידיה".
- ת. (קורא ומתרגם) אם (במקרה) שאמר בעה"ב בשלושה (וזוים ליום) והלך הוא ואמר להם בארבעה. באיזה אופן (איך אמר להם)? אם אמר להם שכרכם עלי, יתן להם משלו?
- מ. מפני מה יתן להם משלו?
- ת. שהרי אמר שכרכם עלי.
- מ. ובעה"ב כמה ישלם?
- ת. כפי שהתנה עמו: שלושה זוים.
- מ. קראו להלן סיוע לדברי הגמרא.
- ת. דתניא השוכר את הפועל לעשות בשלו (בשדהו) והראהו בשל חברו (בשדה חברו), נותן לו שכרו משלם ונוטל מבעה"ב מה שהתנהו.
- ת. לפי שבעה"ב היה צריך לשכור את הפועלים האלה, ומן הדין הוא שיחזיר לחברו מה שעמד לשלם להם.
- מ. כמה ישלם לפועלים וכמה יטול מבעה"ב לפי הדוגמא שבגמרא?
- ת. ישלם ארבעה ויטול שלושה.
- מ. כלום תרעומת בלבד תהיה לפועלים על השליח?
- ת. לא, השליח יתחייב לשלם להם כמה שאמר להם.
- מ. אם כן, לא מצאנו עדיין את האופן של הטעיה, שבו תהיה להם רק תרעומת. לפיכך מתרצת הגמרא: לא צריכא — לא צריך היה להביא את הדין הזה אלא למקרה — דאמר להו שכרכם על בעה"ב. מדוע יש כאן תרעומת?
- ת. השליח הבטיח להם ארבעה זוים, בה בשעה שבעה"ב אמר לו רק שלושה. וכשיקבלו רק שלושה יבואו בתרעומת על השליח.
- מ. מפני מה לא ידרשו ממנו את הזון הרביעי, כמו במקרה הקודם?
- ת. כי השליח אמר להם בפירוש "שכרכם על בעה"ב", ובזה הסיר מעל עצמו את האחריות לתשלום. עכשיו קראו הלאה בגמרא.
- ת. ולחזי פועלים היכי מיתגרי = ונראה איך (בכמה) נשכרים פועלים?
- מ. מהי כוונת השאלה? עיינו ברש"י.
- ת. אי מתגרי בארבעה, על כרחיה דבעה"ב ניתב ארבעה = אם הפועלים נשכרים בארבעה יצטרך בעה"ב על כרחו לתת ארבעה.

מ. היכן למדנו זאת?

ת. בברייתא לעיל: ונטל מבעה"ב מה שההנהו. והוא נהנה מעבודה, שעבודה יש לשלם ארבעה זווים ליום.

מ. ואם כולם נשכרים בשלושה?

ת. יתן להם שלושה, ואין להם יסוד לתרעומת, שהרי זהו המחיר.

מ. קראו ברש"י, ד"ה "וליתו" ותרגמו.

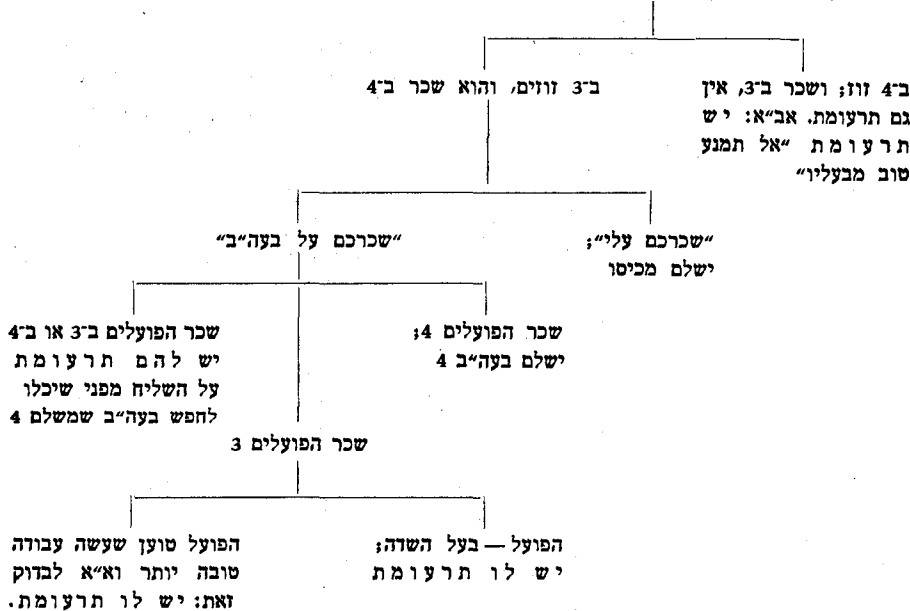
ת. קוראים ומתרגמים.

מ. שוב לא מצאנו מקרה שבו יש להם תרעומת ורק תרעומת. נראה את תשובת הגמרא. (קורא ומבאר) לא צריכא — לא צריך היה להביא את הדין הזה אלא למקרה — דאיכא דמיגר וכו'. יש נשכרים בשלושה ויש נשכרים בארבעה, והפועלים טוענים כנגד השליח: אילו לא אמרת לנו בארבעה, היינו טורחים ומוצאים אדם שישכרנו בארבעה. וזהו התרעומת הנוכרת במשנה.

מ. נסקור את כל המקרים שהביאה הגמרא עד עתה, במקרה שבעה"ב שלח את השליח לשכור לו פועלים והשליח שינה מדברי בעליו, ונרשמו על הלוח (התרשים יירשם שלבים שלבים, בהתאם להתפתחות השיעור).

השוכר את האומנים והטעו זה את זה — אין להם זה על זה אלא תרעומות.

בעה"ב לשליח: שכור לי פועלים

מ. באיזה מקרה תהיה איפוא התרעומת?

ת. אם בעה"ב אמר: "שכור לי בשלושה", והשליח אמר לפועלים "בארבעה ושכרכם על בעה"ב", ויש פועלים הנשכרים בשלושה ויש הנשכרים בארבעה.

מ. הגמרא מוצאת עתה אפשרות שנייה של תרעומת, אף כשהפועלים נשכרים כולם בשלושה. קראו ותרגמו עד "לאתגור".

- ת. ואם רצית אמר (תריך): כאן מדובר בבעה"ב שאמרו לו (הפועלים) לשליח: אם לא היית אומר לנו בארבעה, היה לנו זלזול בדבר להשכיר עצמנו.
- מ. עיינו ברש"י, ד"ה "אב"א" ותמצאו את פירוש התשובה.
- ת. הפועל הנשכר הוא עצמו בעל שדות, ואילו ידע שבעה"ב הסכים לשלם רק שלושה זוזים, לא היה מזלזל בעצמו לשעבד עצמו לאחרים בשכר זה.
- מ. נוסף זאת לטבלה. מהו כאן המקרה (או האופן) שבו ג"כ יש תרעומת?
- ת. כשהפועלים נשכרים בשלושה, אבל פועלים אלה בעלי-בית הם בעצמם (בעלי שדות), ורק למען שכר גבוה יותר (דהיינו ארבעה זוזים) כדאי להם להשכיר עצמם, ולכן יש להם תרעומת על השליח שאמר להם ארבעה.
- מ. מפני מה לא נדרוש מהשליח לשלם להם ארבעה?
- ת. לפי שאמר להם: שכרכם על בעה"ב.
- מ. תראו להלן אופן שלישי לתרעומת. קראו עד "דמלי מיא ולא ידיע".
- ת. (מתרגם ומבאר בעזרת המורה) אם רצית אמר: לעולם (באמת) המדובר הוא בפועלים (ולא בעלי שדות), שאומרים לו (לשליח), כיוון שאמרת לנו בארבעה, טרחנו ועשינו עבודה טובה. (שואלת הגמרא) ונראה את עבודתם (ואם מגיע להם ארבעה ניתן להם ארבעה)? (התשובה) המדובר כאן הוא בריפקא (=חריץ סביב השדה, רש"י). (שואלת הגמרא) גם בריפקא אפשר לדעת (היינו לבדוק את טיב העבודה) ולראות כמה מגיע להם. התשובה: שהחריץ מלא מים ולא ידוע טיב העבודה שעשו.
- מ. כמה מקבלים הפועלים לפי תירוץ זה?
- ת. הם מקבלים שלושה זוזים.
- מ. ומה היא טענתם?
- ת. בגלל הבטחתך לתת לנו ארבעה זוזים עשינו עבודה משובחת יותר, שעבודה מגיע שכר של ארבעה זוזים.
- מ. מדוע לא יתנו להם ארבעה זוזים, הרי למדנו "ונוטל מחברו מה שהנההו"?
- ת. מפני שאי אפשר לבדוק, אם אמנם מגיע להם הסכום הזה, לפי שכיסו מים את החריץ.
- מ. ואילו אפשר היה לבדוק, כמה היו מקבלים?
- ת. ארבעה זוזים, כיוון ש"נוטל מחברו מה שהנההו".
- מ. נוסף זאת לטבלה. כמה אפשרויות לתרעומת תהיינה לנו עתה?
- ת. שלוש.
- (א) כשהשליח אמר להם ארבעה ושכרכם על בעה"ב, והבעל אמר רק שלושה, ויש פועלים הנשכרים בשלושה ויש הנשכרים בארבעה.
- (ב) כשהפועלים נשכרים בשלושה, אבל פועלים אלה הם בעצמם בעלי שדות ולא היו נשכרים בשלושה.
- (ג) הפועלים נשכרים בשלושה וטוענים שבגלל הבטחת השליח עשו עבודה טובה יותר וא"א לברר את טיב העבודה.
- מ. עתה חוזרת הגמרא לאפשרות הראשונה ומוצאת עוד אופן אחד של תרעומת. קראו עד "אל תמנע טוב מבעליו".
- ת. (מתרגם) ואם רצית אמר: לעולם שאמר לו בעה"ב בארבעה והלך הוא (השליח) ואמר בשלושה, ושאמרת סברו וקבלו (הפועלים), שאמרו לו הפועלים (לשליח): אין לך (אינך מקבל על עצמך) "אל תמנע טוב מבעליו"?

מ. אמנם מצד הדין יכול השליח לטעון כלפי הפועלים: הרי הסכמתם לשלושה זווים, אבל הפועלים מתרעמים עליו, מפני שלא נהג כשורה, שיכלו להרויח עוד זוו ועל ידו נמנע זה מהם. השליח עבר על מאמר החכם במשלי "אל תמנע טוב מבעליו".
נוסיף מקרה זה של תרעומת בטבלה.

(5) חזרה וסיכום בעזרת הטבלה בעמוד 58

(6) שאלות לחזרה והעמקה

המ שנה

1. באר את המלים: חמר, קדר, פרייפריין, משרה.
2. למי מתכוונת משנתנו בראשיתה במלה אומנין?
3. העתק את המשנה וסמן במספרים כל אחד מחמשת דיניה.
4. מהו המשותף לדוגמאות המובאות בדין השני?
5. התבונן בדוגמאות אלו וענה: האם "דבר שאבד" פירושו הפסד כספי בלבד?
6. הבא דוגמא מן המציאות לדבר שאבד.
7. הסבר בעזרת דוגמא "שוכר עליהן", כגון: השוכר אופה שיכין כיבוד לחגיגה וכדו'.
8. השתמש בדוגמא שבשאלה 7 כדי להסביר כיצד מטען (מטעה אותם).
9. ראובן מסר בד לחייט על מנת שיתפור לו חליפה, ונקבע ביניהם, שבעד העבודה ישלם לחייט 50 ל"י. לאחר שעשה החייט חצי מן העבודה חזר בו ודרש תוספת למחיר. מה על ראובן לעשות לפי הדין? באיזה דין במשנתנו יש תשובה לשאלה זו?
10. כמה יקבל החייט עבור עבודתו שעשה כבר, אם החייט השני (המסיים) דורש 30 ל"י?
11. השתמש בדוגמא זו כדי להסביר את הדין שבעה"ב חוזר בו.
12. במה משתנה מעמדו של בעה"ב אם חזרו הפועלים בדבר האבד — לגבי המקרה שחזרו בעבודה סתם?
13. הסבר בעזרת דוגמא את הדין: כל המשנה ידו על התחתונה.

הגמרא

1. מניין מוכיחה הגמרא שבדין הראשון שבמשנה מדובר על פועלים שהטעו איש את חברו?
2. מפני מה אין להסביר (בלי התירוץ האחרון) את דברי המשנה בבעה"ב שאמר ארבעה ושליח אמר לפועלים שלושה?
3. מהי התרעומת שיש במקרה זה לפי תירוץ האחרון של הגמרא (בשיעורנו)?
4. בעה"ב שאמר לשליח לשכור בשלושה והשליח אמר לפועלים בארבעה:
(א) אימתי חייב לשלם ארבעה ואימתי פטור?
(ב) אימתי חייב בעה"ב לשלם לפועלים ארבעה?
(ג) אימתי תהיה לפועלים רק תרעומת על השליח?
(ד) הסבר באיזה מקרה יש דין תרעומת לפועלים בעלי שדות?
(ה) אימתי תהיה לפועלים תרעומת על השליח, אע"פ שאינם בעלי שדות וכולם נשכרים בשלושה? (נמק כל תשובה).
5. כתוב בלשון הגמרא: שהטעו זה את זה, (איך דומה) באיזה אופן? הטעה אותם, ידעו והסכימו, ונראה פועלים כיצד נשכרים, אם רצית אמור (תרגם), עשינו לך עבודה טובה.
6. תרגם: קטני, זיל אוגר לי, אזל, תלתא, נתיב להו מדידיה, לא צריכא, ריפקא.

שיעור לדוגמא

בסוגיא "כרכים המוקפים חומה קוראים בט"ו" — מגילה, דף ב' ע"ב,
מ"כרכים המוקפים חומה מימות יהושע" עד "כמחמתן לטבריא"

מבנה הסוגיא

קטע ראשון: מ"מנהגי מילי" (שמוקפין קורין בט"ו) עד "מתני' דלא כי האי תנא"
קטע שני: ממחלוקת ר' יהושע בן קרחה על משנתנו עד "הואיל ונעשה בה נס"
קטע שלישי: מ"בשלמא לתנא דידן" עד "כמחמתן לטבריא" (ביאורים לביטוי "מדינה
ומדינה עיר ועיר").

המבנה המתודי

- (1) שיחת הכנה. עיון בפרק ט' במגילת אסתר (מפסוק ט"ו עד סוף הפרק) ובירור מועדי
החג הנזכרים בו, כהכנה לשאלה "מנהגי מילי"
 - (2) קריאת הקטע הראשון, תרגומו וביאורו (ע"י התלמידים בהדרכת המורה)
 - (3) חזרה וסיכום בעזרת תרשים על הלוח
 - (4) קריאת הקטע השני, תרגומו, ביאורו וסיכומו
 - (5) קריאת הקטע השלישי, תרגומו, ביאורו וסיכומו
 - (6) סיכום כללי
 - (7) עבודות בית.
- המלים הארמיות וביאורן נרשמות על הלוח לפני השיעור.

(1) שיחת הכנה

- מ. מהם הימים שקבעה משנתנו לקריאת המגילה?
ת. מגילה נקראת בי"א, י"ב, י"ג, י"ד, ט"ו באדר.
מ. נרשם על הלוח זה תחת זה. עיינו בפרק ט' במגילת אסתר, פסוקים י"ז וי"ח. אילו
ימים נזכרים בו לימי הפורים?
ת. פסוק י"ז קובע את יום י"ד באדר ליום משתה ושמחה.
פסוק י"ח קובע את יום ט"ו באדר ליום משתה ושמחה ליהודי שושן.
מ. הפסוקים האלה מספרים לנו על מה שאירע באותה שנה של מפלת המן, עיינו
עוד בפסוקים י"ט, כ', כ"א, כ"ז, ל"א.
ת. בפסוק י"ט נאמר: "על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרוזות עשים את יום
ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב" וגו'.
ת. ובפסוקים כ' וכ"א נזכרת קביעת החג הזה לדורות (לעתיד): ויכתב
מרדכי... אל כל היהודים... לקים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש
אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה.
ת. ולהלן, בפסוק כ"ז כתוב: קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הגלויים עליהם
ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה. ובפסוק
ל"א נאמר: לקים את ימי הפורים האלה בזמניהם.
מ. נסכם את העולה מן הכתובים שלמעלה: אילו ימים נקבעו לימי הפורים?

- ת. יום י"ד ויום ט"ו .
 מ. למי קבעו את יום י"ד ?
 ת. ליהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות.
 מ. למי קבעו את יום ט"ו ?
 ת. דבר זה לא נזכר בפרוש.
 מ. נרשום את שני הימים הללו בטור שני על הלוח ובמחברת. (הרשום על הלוח ילווה את כל שלבי השעור).
 מ. עתה נעיין במשנתנו, מי קורא בט"ו ?
 ת. כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בט"ו בו.
 מ. כמה תנאים מציגה משנתנו לכרך, כדי שהמגילה תהא נקראת בו בט"ו ?
 ת. (בהדרכת המורה) שנים : שיהיו מוקפים חומה ומוקפים חומה מימות יהושע בן נון.

(2) קריאת הקטע הראשון, תרגומו וביאורו ע"י התלמידים בהדרכת המורה

- מ. קראו בגמרא מ"מנהגי מילי" עד "ואימא". (התלמידים קוראים) מזה מנהגי מילי ?
 ת. מאין אותם הדברים.
 מ. איזה דברים ?
 ת. שכרכים מוקפים חומה קוראים מימות יהושע בן נון.
 מ. מהו היסוד לשאלה זו ?
 ת. (בהדרכת המורה) בפסוק נאמר רק שקורין בט"ו, אבל לא נזכר מי קורא בט"ו, וכמו כן לא נזכרו בפירוש "מוקפין חומה" ו"מימות יהושע בן נון".
 מ. עיינו בגמרא ותגידו, על איזו שאלה משתדלת הגמרא לענות ?
 ת. על השאלה : ממה אנו לומדים, שמוקפין חומה קורין בט"ו.
 מ. תרגמו את תשובת רבה עד המלים "מוקפין בט"ו".
 ת. (מתרגם) אמר רבה : הכתוב אמר "על כן היהודים הפרזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר". מזה שבפרזים בי"ד, יוצא שמוקפין בט"ו.
 מ. מהו באור המלה "פרזים" ? עיינו ברש"י.
 ת. "עיר שאין לה חומה ומתוך כך ישיבתה נפוץ ופרוז". ..
 מ. מהו הנגוד של פרזים ?
 ת. ערים המוקפות חומה.
 מ. נחזור לענייננו : מאחר שהכתוב קבע שני ימים לעשית החג, י"ד וט"ו, וקבע יום י"ד לערים פרזות, מסתבר שיום ט"ו נקבע לערים שאינן פרזות, היינו למוקפין. נעיין בגמרא להלן, מהי השאלה השניה ?
 ת. "ואימא פרזים בארבעה עשר מוקפין כלל וכלל לא". (מבאר) אולי נאמר, פרזים קורין בארבעה עשר באדר ומוקפים אינם קוראים כלל ?
 מ. עיינו בפסוקים כ"א, כ"ד ואילך (פרק ט') וענו על השאלה : אם נקבל את ההנחה האחרונה — (פרזים קורין בי"ד ומוקפין אינם קוראים כלל) — איזה יום הנזכר בפסוקים אלה יישאר בלי פירוט, מי יחוג אותו?

- ת. יום ט"ו המפורש בפסוק כ"א והכלול בפסוק כ"ז ואילך (שני הימים האלה).
- מ. ומי יחוג יום זה? עיינו ברש"י, ד"ה "כלל וכלל לא", קראו ותרגמו.
- ת. (קורא) "חמשה עשר דכתיב במגילה שדייה לשושן כדרך שנחו בו בשעת הנס". (מתרגם) ויום חמשה עשר הנזכר במגילה בפסוק כ"א הטל אותו לשושן, שבעיר שושן יחוגו בט"ו כמו שהיה בשנה ראשונה, שנת הנס.
- מ. איזה נס מיוחד נעשה בשושן? קראו למטה ברש"י, ד"ה "הואיל ונעשה בו נס".
- ת. שניתן להם להרוג בשונאיהם גם ביום י"ד ולכן לא נחו עד יום ט"ו.
- מ. נחזור איפוא לשאלתנו העיקרית: אולי פרוזים יקראו ב"ד, מוקפים כלל וכלל לא? תשובת הגמרא היא בת שלוש מלים. קראוה.
- ת. "ולא ישראל ניבחו?" התרגום: כלום יהודי הערים המוקפות חומה אינם בני ישראל? על שום מה נוציא אותם מן הכלל?
- מ. ודחיה שניה דוחה הגמרא הנחה זו שבשאלה השניה. קראוה.
- ת. "ועוד מהודו ועד כוש כתיב". קראו בפסוקים כ"כ"א. ויכתב מרדכי... וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש... לקים עליהם... האם כתוב כאן מ"הודו ועד כוש"?
- ת. לא.
- מ. ואיפה כתובות המלים מהודו ועד כוש?
- ת. בפסוק הראשון של המגילה.
- מ. קראו ברש"י, ד"ה "מהודו ועד כוש" ובארו.
- ת. הכתוב מעיד בפרוש: "וישלח ספרים בכל מדינות המלך אחשורוש" ובפסוק הראשון נאמר שכן מדינות אחשורוש היו מהודו ועד כוש, הרי נצטוו כל היהודים לחוג את החג, ולא יתכן להוציא מכלל זה את המוקפין.
- מ. רשמו עתה במחברת את שתי השאלות של הגמרא ואת התשובות עליהן, זו מול זו, וכן תמשיכו אח"כ. (בכיתה מתקדמת אפשר להפנות את תשומת לב התלמידים להבדל שבין שתי הקושיות: הראשונה מסברא, השניה מהכתוב). עתה בודקת הגמרא אפשרות שלישית. קראו מ"ואימא" עד "בכל שנה".
- ת. (קורא ומתרגם) אולי נאמר — פרוזים ב"ד, מוקפין ב"ד ובט"ו, כמו שכתוב: להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה.
- מ. כלומר: את י"ד בלבד קבע הכתוב לפרוים, ואילו המוקפים שלא קבע להם הכתוב זמן במפורש, יקראו בשני הימים י"ד וט"ו? אפשרות זו דוחה הגמרא בהסתמכה על לשון הכתוב, נקרא מ"אי הוה כתב" עד "והני בחמשה עשר".
- ת. (קורא ומתרגם) אילו כתב בפסוק ט' את יום ארבעה עשר וחמשה עשר, היה זה כדבריד, שמוקפין קורין ב"ד ובט"ו, עכשיו שכתב את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר, מפסיקה המלה "ואת" בין שני הימים האלה ומחלקת אותם לשתי חגיגות: לאחדים ב"ד ולאחרים בט"ו.
- מ. עתה מבררת הגמרא אפשרות רביעית. קראו מ"ואימא פרוזים" עד "בחמיסר" ותרגמו.
- ת. אולי נאמר: פרוים ב"ד, מוקפים — אם רצו ב"ד ואם רצו בט"ו?
- מ. במה שונה הצעה זו מקודמתה השלישית?
- ת. בשלישית הציעה הגמרא למוקפים שני ימים: י"ד וט"ו, ואילו עתה היא הציעה יום אחד לפי בחירתם: או י"ד או ט"ו.

- מ. קראו את תשובת הגמרא עד ואימא.
- ת. אמר קרא "בזמניהם", זמנו של זה לא זמנו של זה.
- מ. איזו מלה בפסוק משמשת איפוא יסוד לתשובת הגמרא?
- ת. "בזמניהם", בפרק ט' פסוק ל"א: לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם.
- מ. מה יש ללמוד ממלה זו?
- ת. יש כאן שני זמנים לפחות, וזמנו של זה לא זמנו של זה. כלומר: שני זמני חג הפורים נבדלים זה מזה. היינו כשחוגגין הפרושים אין חוגגין המוקפין.
- מ. אילו היה זמן אחד לפרושים ולמוקפין — מה צריך היה הכתוב לומר?
- ת. היה צריך לכתוב בזמנם — זמן אחד לשניהם.
- מ. כך נופלת גם ההצעה הרביעית.
- מ. הגמרא מנסה עוד דרך חמישית. קראו את שתי המלים הבאות ותסבירו את הצעת הגמרא.
- ת. "ואימא בתליסר?" אולי נאמר שהמוקפין יקראו בשלושה עשר? (יש להסב את דעת הכיתה לשאלה מדוע הציעה הגמרא דווקא יום י"ג? ולהסביר: לפי "שי"ג זמן קהלה לכל הוא. דעיקר הנס היה בו" דף ב' ע"א).
- מ. מה יקשה לדרך זו מן הכתובים?
- ת. פסוק כ"א, הקובע את יום י"ד וט"ו לימי הפורים.
- מ. עיינו ברש"י, ד"ה "ואימא מוקפים בי"ג". כיצד יתרץ את הקושיא הזאת?
- ת. קרא דכתיב בחמשה עשר לשושן הוא דקבע. כדרך שעשו בט"ו בשנה הראשונה.
- מ. עתה יהיו לנו שלושה ימים לקריאת המגילה. אילו?
- ת. למוקפין בי"ג, לפרושים בי"ד, לשושן בט"ו.
- מ. הגמרא דוחה את ההצעה הזאת במלה אחת: "כשושן". קראו בגמרא וברש"י והסבירו, איך דוחה הגמרא הצעה זו.
- ת. (קורא ומסביר) כיוון שלא פרש לך הכתוב זמן המוקפין, אימת הוא, ואשכחן (ומצאנו) שושן שעשו בט"ו, מסתברא (מסתבר הדבר) שאותו היום שייר (השאר) למוקפין.
- מ. קראו בפרק ט' פסוק כ"ח.
- ת. "והימים האלה נזכרים ונעשים".
- מ. כמה מצוות קובע הפסוק הזה לפורים?
- ת. שתיים: זכירה ועשיה.
- מ. מה זה זכירה? קראו ברש"י.
- ת. זכירה — קריאת המגילה (אפשר לתת לתלמידים גם לעיין בדברי רבא, דף י"ח ע"ב, אתיא זכירה זכירה).
- מ. ומה זה עשייה? עיינו ברש"י, ד"ה "אשכחן עשיה".
- ת. משתה ויום טוב.
- מ. עיינו עכשיו בפסוק כ"א. מה נאמר בפסוק זה?
- ת. "להיות עשים את יום ארבעה עשר לחודש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה".
- מ. על איזו מצוה מדבר איפוא הפסוק הזה?
- ת. על עשיה, היינו על משתה ויום טוב.
- מ. ואיזו מצוה מסיקה הגמרא מהפסוק הזה?
- ת. קריאת המגילה, היינו זכירה.

- מ. מהי איפוא הקושיא שאתם יכולים להקשות על הגמרא?
- ת. יתכן שרק את המשתה ויום טוב צריכים הפרזים לעשות בי"ד והמוקפים בט"ו — אבל על קריאת המגילה לא ידוע לנו, מתי יש לקרוא.
- מ. את קושיתכם תמצאו בגמרא. קראו עד "אמר קרא" והסבירו בעזרת רש"י את הקושיא.
- ת. (קוראים ומסבירים).
- מ. קראו בגמרא את התירוץ עד מתני'.
- התשובה היא: אמר קרא "והימים האלה נזכרים ונעשים". בקבלת החג לדורות סמוכות זו לזו הזכירה והעשייה, לפיכך אנו מקישים אותם זו לזו, היינו משווים אחת לשנייה: כשם שהעשייה, שעליה מדובר בפירוש בפסוקים י"ט וכ"א, נעשית בי"ד בפרזים ובט"ו במוקפין, אף הזכירה, היינו קריאת המגילה, היא בי"ד בפרזים ובט"ו במוקפים.
- (3) חזרה וסיכום בעזרת תרשים על הלוח
- מ. עתה נסכם את השתלשלות המשא ומתן, שבסופו הגענו להסקת דברי המשנה, שמוקפים בט"ו, מה למדנו מהפסוקים שבפרק ט' על מועדי הפורים?
- ת. שהחג נעשה בי"ד ובט"ו (פסוקים כ"א, כ"ז) ופרזים עושים אותו בי"ד (פסוק י"ט).
- מ. מנין לנו שערים מוקפות חומה קוראות ביום אחר?
- ת. כי הכתוב מדגיש "היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות", מכלל דמוקפין אינם קוראים בי"ד.
- מ. אם אין המוקפין קורין בי"ד קיימות לגבן 5 אפשרויות הנזכרות כולן בגמרא. (אפשרי גם סדר אחר לחמש ההצעות).
- ת. (א) המוקפין אינם קורין כלל. (ב) המוקפין קורין בי"ד ובט"ו. (ג) המוקפין קורין או בי"ד או בט"ו, לפי בחירתם. (ד) המוקפין קורין ביי"ג. (ה) המוקפין קורין בט"ו.
- מ. נרשום את כולן על הלוח אחת תחת השנייה. כיצד דוחה הגמרא את האפשרות הראשונה?
- ת. ולאו ישראל נינהו, ועוד כתוב מהודו ועד כוש, היינו בכל מדינות המלך אחשוורוש.
- מ. כיצד נדחית אפשרות ב'?
- ת. מאחר שכתוב "את יום י"ד ואת יום ט"ו" מוכיחה התוספת "ואת", שאי אפשר להבין כי יש לקרוא גם בי"ד וגם בט"ו.
- מ. כיצד נדחית אפשרות ג'?
- ת. על סמך המלה "זמניהם" — זמנו של זה לא זמנו של זה.
- מ. מדוע לא תתכן אפשרות ד'?
- ת. מאחר שלא כתוב זמן למוקפין וכתוב זמן החג בשושן, יש להניח, שהכוונה היא לאותו יום.
- מ. וכך הגענו למסקנה שהאפשרות החמישית לבדה היא הנכונה. עיינו עתה בכל הפסוקים הקובעים את ימי הפורים. איך יש לחוג את ימי הפורים הללו?
- ת. במשתה ושמחה ויו"ט.
- מ. מנין לנו שאף קריאת המגילה מצווה בהם?
- ת. "והימים האלה נזכרים ונעשים", זכירה זוהי קריאת המגילה.
- מ. ומנין לנו שגם קריאת המגילה היא בי"ד ובט"ו?
- ת. והימים האלה נזכרים ונעשים, מה עשייה בי"ד ובט"ו, אף זכירה, שהיא קריאת המגילה, בי"ד ובט"ו.

ההצעות	הדחיות
א. המוקפין אינם קוראים כלל	ולאו ישראל נינהו? ומהוודו ועד כוש כתיב!
ב. המוקפין קוראים ב"ד ובט"ו	כתיב "ואת"
ג. המוקפין קוראים או ב"ד או בט"ו לפי בחירתם	"ומניהם"
ד. המוקפין קוראים ב"ג	לא כתוב זמן למוקפין ולשושן כתוב בט"ו
ה. המוקפין קוראים בט"ו	ע"י דחיית ארבע ההצעות נשארת ההצעה הז' מישית מפני שמשוים זכירה לעשיה.

(4) קריאת קטע ב', תרגומו וביאורו

ע"י התלמידים בהדרכת המורה

- מ. עתה נגשת הגמרא לברור הענין: מוקפים חומה — מאימתי? ומביאה ברייתא בנגוד אל האמור במשנתנו. כיצד נבחין בגמרא בין ברייתא למשנה?
- ת. הברייתא מובאת בגמרא בשם "תניא", והמשנה (מתניתין) בשם "תנן".
- מ. מה בין משנה לברייתא?
- ת. המשנה סודרה ע"י ר' יהודה הנשיא. הברייתא היא משנה חיצונית (ברא — חוץ) שלא הוכנסה ע"י ר' יהודה הנשיא לשישה סדרי המשנה.
- מ. קראו עד "קורין ב"ד" ותרגמו.
- ת. משנתנו אינה כתנא ההוא — שנויה הברייתא: ר' יהושע בן קרחה אומר כרכין המוקפין חומה מימות אחשורוש קורין בט"ו.
- מ. במה שונה דעת ר' יהושע בן קרחה מדעת משנתנו?
- ת. משנתנו קובעת מוקפין חומה מימות יהושע בן נון, ואילו ר' יהושע בן קרחה אומר מוקפין מימות אחשורוש.
- מ. ומה טעמו של ר' יהושע בן קרחה? קראו בגמרא עד ותנא דידן.
- ת. טעמו של ר"י בן קרחה "כי שושן" — כמו שושן, מה שושן, המוקפת חומה מימות אחשורוש קורין בט"ו, אף כל המוקפין חומה מימות אחשורוש קורין בט"ו.
- מ. נימוקו של ר' יהושע בן קרחה הוא, איפוא, פשוט ומוכן. עתה נראה מדוע סוברת משנתנו שמוקפים מימות יהושע בן נון? קראו מ"ותנא דידן" עד "בשלמא" ובארו.
- ת. (בעזרת המורה) יליף = לומד, גזרה שוה = השוואה. כתוב במגילה: "על כן היהודים הפרזים" וכתוב בדברים: "לבד ערי הפרזי".
- מ. עיינו בספר דברים, על אילו ערים מסופר שם?
- ת. (קורא בפרק ג', ד—ה') ונלכד את כל עריו בעת ההוא... לבד ערי הפרזי הרבה מאד.
- מ. מי לכד אותם?
- ת. משה וישראל.
- מ. ומדוע קבעו מימות יהושע ולא מימות משה? שימו לב: מזרעו של מי יצא המן!
- ת. מזרע עמלק.
- מ. מי היה הראשון שנלחם בעמלק?
- ת. יהושע. לפיכך קבעו, שערים מוקפות חומה מימות יהושע קוראות בט"ו.
- מ. ויש להוסיף עוד טעם לדבר: כדי לחלק כבוד לערי א"י, שהיו מוקפות חומה בשעת

- הכבוש ע"י יהושע בן נון והיו חרבות בימי מרדכי ואסתר, דנו אותן כערים המוקפות חומה, כפי שהיו בזמן כבוש יהושע, אע"פ שעכשיו הן פרוזות. עתה מבררת הגמרא מפני מה אין כל אחד מהחולקין מקבל דעת חברו. קראו.
- ת. בשלמא ר' יהושע בן קרחה לא אמר כתנא דידן דלית ליה פרוזי פרוזי. התרגום: נוח יהיה, היינו אין קושיא, לר' יהושע בן קרחה שאינו אומר כתנא שלנו.
- מ. עיינו ברש"י, ד"ה "פרוזי פרוזי".
- ת. "לא גמיר גזרה שוה מרביה", לא למד ג"ש מרבו, ואין אדם דן ג"ש מעצמו אלא אם כן קבלה מרבו.
- מ. התורה שבע"פ, המשנה והגמרא, מבוססת על המסורת שהיתה בידי חכמי התורה מרבתיהם, ואין אנו רשאים על דעת עצמנו לדמות זה לזה ענינים על יסוד מלים שוות בפסוקים המדברים על הענינים האלה. נמשיך בגמרא: אלא תנא דידן מ"ט לא אמר כרבי יהושע בן קרחה? תרגמו.
- ת. אלא התנא שלנו מדוע אינו סובר כרבי יהושע בן קרחה שמוקפות חומה מימות אחשורוש קורין ב"ט"ו?
- מ. הגמרא תמחה, האם יש מקום לשאלה זו: מ"ט? — דהא אית ליה פרוזי פרוזי!
- ת. ברור מה טעמו של תנא קמא: שהרי הוא לומד ג"ש פרוזי פרוזי, ע"כ קובע הוא מוקפות חומה מימות יהושע בן נון.
- מ. אלא הקושיא היא אחרת. קראו עד "כמוקפין".
- ת. (קורא ומתרגם) כך אמר (המקשה): אלא שושן שעושה פורים ב"ט"ו כמי? לא כפרוזים ולא כמוקפין.
- מ. הכיצד?
- ת. שהרי שושן אינה מוקפת חומה מימות יהושע (לא ידוע לנו על שושן שהיתה מוקפת חומה בימות יהושע, רש"י) ואע"כ היא עושה פורים ב"ט"ו, שלא כגזרה שוה.
- מ. תשובת הגמרא פשוטה היא. קראו דברי רבא עד "נעשה בה נס".
- ת. (מתרגם) אמר רבא ויש אומרים כדי (לפי רש"י) — שם חכם, לפי רש"ל — במסכת ב"מ ב' — "סתמא", מימרא שאינה מיוחסת לחכם מסוים, שונה שושן הואיל ונעשה בה נס, שהיא בכלל המוקפים, ואע"פ שאינה מימות יהושע היא חוגגת ב"ט"ו מאחר שנעשה בה נס.
- מ. נסכם את דעות ת"ק ור' יהושע בן קרחה בדין ערים המוקפות חומה — מוקפות מאימתי?
- ת. דעת ת"ק: ערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון הן הקוראות ב"ט"ו.
- מ. מנין שמימות יהושע?
- ת. לפי קבלה, שהיתה בידו מרבתי, למד ג"ש פרוזי פרוזי.
- מ. ור' יהושע בן קרחה?
- ת. לא קבל מרבתי ג"ש זו, לפיכך הוא לומד משושן: מה היא מוקפת חומה מימות אחשורוש, אף כל המוקפין — מימות אחשורוש.
- מ. מהו הקושי שיתעורר לשטת ת"ק?
- ת. שושן שאינה מוקפת מימות יהושע בן נון, כמי היא עושה את החג ב"ט"ו — לא כפרוזים ולא כמוקפין?
- מ. ומהי התשובה?
- ת. שונה היא שושן שאירע בה הנס, ואע"פ שאינה מוקפת מימות יהושע עושה ב"ט"ו.

(5) קריאת קטע ג', תרגומו וביאורו
ע"י התלמידים בהדרכת המורה

מ. לבסוף מבררת הגמרא בקשר למחלוקת בין התנא שבמשנתנו ובין ר' יהושע בן קרחה את הכתוב במגילה: "והימים האלה נזכרים ונעשים בכל מדינה ומדינה עיר ועיר". נקרא "מבשלמא לתנא דידן" עד "למאי אתא". הבאור: נוח, היינו אין קושיא, לתנא שלנו שמבדיל בין מוקפין מימות יהושע למוקפין מימות אחשורוש שהן כפרזי, ונוסף לכך מבדיל הוא בין פרזי לבין שושן שדינה בט"ו, כי לפי זה אפשר לראות במלים "מדינה ומדינה" רמז להבדל ראשון ובמלים "עיר ועיר" רמז להבדל שני. אבל ריב"ק קובע מוקפין מימות אחשורוש וכולל שושן עמהן, שאף היא היתה מוקפת (מן הסתם) בימות אחשורוש; לדבריו יש רק הבחנה אחת בין מוקפין מימות אחשורוש לשאין מוקפין מימות אחשורוש, וצריך היה לכתוב רק מדינה ומדינה ולא עיר ועיר?

נרשום זאת על הלוח:

מדינה ומדינה		מדינה ומדינה	
פרזי ב"ד	מוקפין בט"ו	פרזי ב"ד	מוקפין בט"ו
עיר ועיר		עיר ועיר	
מיותר		כל הפרזים י"ד	

- מ. קראו תשובתו של ריב"ק מ"אמר לך" עד "למה לי". תרגמו.
- ת. אמר לך ריב"ק: ולתנא שלנו האם נוח? (היינו האם לא קשה לו?) כיוון שיש לו הג"ש פרזי, מדינה ומדינה למה לו? מאחר שאנו לומדים דין מוקפין חומה מימות יהושע מג"ש פרזי, מדינה ומדינה למה לו? מאחר שאנו לומדים דין מוקפין חומה מימות יהושע מג"ש פרזי, אין צורך לרמוז על כך במלים מדינה ומדינה.
- מ. קראו את תשובת הגמרא עד "נדון ככרך". איך מבין ר' יהושע בן קרחה את המלים "בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר"? עיינו ברש"י, ד"ה "וכר' יהושע בן לוי".
- ת. (בהדרכת המורה) ובחלוק לא איירי כלל — אין הפסוק מדבר על ההבדל בין מקום אחד לשני ביחס לדין קריאת המגילה, אלא אומר, שכל עיר הסמוכה למדינה, היינו לכרך, והנראית עמו, נידונה ככרך וקוראת בט"ו.
- מ. בדף הבא מסבירה הגמרא שיש צורך בתנאי אחד מתוך שני התנאים: או סמוך לכרך או נראה עמו אע"פ שאינו סמוך, כגון שיושב בראש ההר הרחוק. — את שתי השורות האחרונות בסוגייתנו מ"עד כמה" עד "לטבריא" הכינו הכנה עצמית ועיינו ברש"י, ד"ה "עד כמה".
- ת. הגמרא שואלת עד כמה — היינו עד איזה מרחק ייחשב יישוב כסמוך? אמר ר' ירמיהו ויש אומרים ר"ח בר אבא כמחמתן לטבריא — מיל (ק"מ אחד לערך). שואלת הגמרא: ויאמר מיל? לשם מה עליו לקבוע הסימן כמחמתן לטבריא? התשובה: קובע הוא לנו כמה הוא שעור מיל — כמחמתן לטבריא. (הרמב"ם והטור מפרשים שהשאלה "עד כמה" נשאלת גם על הנראה, היינו עד לאיזה מרחק חל על העיר, הנראית מהכרך, דין המוקפת חומה, ולכן גם עיר, הנראית מהכרך ורחוקה ממנה יותר ממיל, קוראת ב"י"ד — עיין כסף משנה להרמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק א' הלכה י').
- מ. נסכם את הקטע האחרון. מה היתה קושיית הגמרא על ר"י בן קרחה?
- ת. לשם מה אומר הכתוב והימים האלה נזכרים ונעשים בכל מדינה ומדינה עיר ועיר.

לפי שיטתו יש הבדל רק בין פרוזי ומוקף מימי אחשורוש, זה נרמז במלים "מדינה ומדינה" ואין צורך במלים "עיר ועיר".

- מ. מדוע לא תהא קושיא זו לת"ק?
- ת. כי ת"ק מבחין גם בין פרוזי של כל העולם לשושן, שחוגגת בט"ו.
- מ. מהי תשובת ריב"ק?
- ת. המלים הללו אינן באות להבחין בין תאריכי החג אלא ללמד כדברי ר"י בן לוי: עיר הסמוכה למדינה (לכרך) קוראת אף היא בט"ו.

(6) סיכום כללי ע"פ סיכומי כל שלושת הקטעים

(7) עבודות בית

1. ציין בפרק ט' במגילת אסתר את כל הפסוקים הקובעים מועד ימי הפורים.
2. העתק את הנ"ל בשני טורים (א) מועדי החג בשנתו הראשונה, (ב) מועדי החג מכאן ולהבא. באיזה פסוק צוינה הגיגת הפורים בט"ו?
3. על מה מוסבת שאלת הגמרא: מנהגי מילי? מהי תשובתה?
4. באר את המלה פרוזים. (היכן נזכרה המלה הזאת? בספר שופטים? מהי המקבילה לה בספר במדבר, י"ג, י"ט)?
5. רשום בטור א' את ארבע ההצעות של הגמרא לגבי יום ט"ו (בניגוד לדין המשנה) ובטור ב' הנמוק לדחית כל הצעה, כדלהלן:

הדחיה ונמוקה

ההצעה

6. מה יעשה ביום ט"ו לפי הצעה א'? ענה לפי רש"י, ד"ה "כלל וכלל לא".
7. מהו הנס המיוחד שנעשה בשושן?
8. למה קוראת הגמרא זכירה ולמה עשייה?
9. במה חולק ריב"ק על משנתנו? מהו טעמו?
10. מפני מה אומר ת"ק שהמוקפין הן מימות יהושע? מפני מה לא מימות משה?
11. הסבר את המשפט: ריב"ק לא אמר כתנא דידן דלית ליה פרוזי פרוזי.
12. מהו הקושי ביחס לתאריך פורים בעיר שושן לפי שיטת ת"ק? מדוע אין קושי זה לשיטת ריב"ק?
13. תאר בתרשים את הרמז במקרא "מדינה ומדינה עיר ועיר" לפי ת"ק ולפי ריב"ק.
14. תרגם מ"אמר לך ריב"ק" עד "ההוא דאתא".
15. הסבר, כיצד דוחה ריב"ק את קושית הגמרא בעזרת קושיא נגדית.
16. מהו דין סמוך ונראה? מהו שיעור סמוך? עיין בדף ג' עד "גופא אמר ריב"ל". ומה מוסיפה שם הגמרא לעניננו?
17. מנה בירושלים שכונות שהן בכלל "סמוך ונראה", מנה במקומך שכונות שהן בכלל סמוך ונראה.
18. לשם מה מזכיר ר' ירמיהו כמחמתן לטבריא?
19. כתוב בלשון הגמרא: הושוותה זכירה לעשייה, נוח הדבר לתנא שלנו, מניין לנו דברים אלו? אילו היה כותב, אם רצו בארבעה עשר ואם רצו בחמישה עשר, זהו שמלמדנו.
20. באר את המלים: מדפרזים, נינהו, ואימא, כדקאמרת, אמר קרא, יליף, דעבדא, שאני.
21. כתוב את צורת הרבים של הפעלים אימא, אתא, ואת צורת היחיד של השמות והפעלים הבאים: מילי, בעו, אשכחן, עבד.

שיעור לדוגמא

בסוגיא "הכל כשרין לקרות את המגילה"
מגילה, י"ט ע"ב מהמשנה עד דף כ' ר"י מכשיר בקטן

מבנה הסוגיא

- (1) המשנה "הכל כשרין לקרות את המגילה"
- (2) גמרא "מאן תנא חרש דיעבד נמי לא" עד "במאי אוקימתא"
- (3) מ"במאי אוקימתא" עד "ר' יהודה מכשיר בקטן".

המבנה המתודי

- (1) שיחת קישור
 - (2) קריאת המשנה ובאורה
 - (3) שיחת הכנה לפני למוד הגמרא
 - (4) למוד הגמרא עד "במאי אוקימתא"
 - (5) סיכום כל הקטע בלזית תרשים על הלוח
 - (6) למוד הגמרא מ"במאי אוקימתא" עד "רבי יהודה מכשיר בקטן"
 - (7) סיכום ע"י טבלה
 - (8) עבודות בית.
- הערה: בכיתה בינונית אפשר לדלג על קטע מס' 3 מ"במאי אוקימתא", המתאים למתקדמים בלבד.
את המלים הארמיות הקשות וביאורן יש לרשום על הלוח לפני השיעור.

(1) שיחת קישור

- מ. בפרקנו זה למדנו עד עתה שתי משניות. במה עסקה המשנה הראשונה?
ת. בסדר הקריאה במגילה, בלשונה, בכונת הלב בקריאה, בחמרים שבהם — ועליהם — נכתבה.
מ. ובמה עסקה המשנה השנייה?
ת. בבן עיר שהלך לדרך ולהיפך — אימתי קורא. — ומי כן קורא אדם את המגילה ויוצא ידי חובתו.

(2) קריאת המשנה ובאורה

- מ. קראו את משנתנו. (התלמידים קוראים) במה היא עוסקת?
ת. בשאלה: מי כשר לקרא את המגילה!
מ. כשר בשביל מי?
ת. בשביל האחרים, שהוא מוציא אותם ידי חובתם לשמוע את מקרא המגילה.
מ. ומה פוסקת משנתנו בענין זה?
ת. הכל כשרים לקרוא את המגילה, חוץ מחרש, שוטה וקטן, ור' יהודה מכשיר בקטן.
מ. (המורה מביא לכיתה את מסכת חגיגה ונותן לאחד התלמידים לקרוא את הרישא של המשנה הראשונה ואת פירוש רש"י לרישא זו).
ת. הכל חייבים בראייה (במצוות שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך לפני ה' אלוֹקֶיךָ —

- להתראות בעזרה ברגל). חוץ מחרש שוטה וקטן — רש"י — דלאו בני דיעה נינהו ופטורין ממצות.
- מ. מדוע, איפוא, פטורין חרש, שוטה וקטן ממצוות ראייה — ומכל המצוות?
- ת. מפני שאינם בני דעת.
- מ. על מה מדברת משנתנו: על אלה שפטורים ממצוות קריאת המגילה, או על אלה שכשרים או אינם כשרים לקרוא את המגילה?
- ת. על אלה שהם כשרים או אינם כשרים לקרוא את המגילה, היינו להוציא את האחרים ידי חובתם של מקרא מגילה.
- מ. וזהו כלל בידינו: מי שאיננו חייב בעצמו במצווה, איננו יכול להוציא אחרים ידי חובתם במצווה זו. — נפנה עכשיו לבירור שלושת הסוגים של אנשים, שאינם כשרים לקרוא מגילה, מי נקרא בשם שוטה?
- ת. שוטה — זהו מי שאיננו חכם.
- מ. האם כל הטפשים פטורים ממצוות?
- ת. שוטה — זהו משוגע.
- מ. נכון! ומי הוא חרש?
- ת. חרש — זהו אדם שאיננו שומע.
- מ. האם חרש יכול לדבר?
- ת. ישנם חרשים היכולים לדבר, וישנם חרשים, שגם לדבר אינם יכולים.
- מ. האם חרש הוא רק מי שנולד חרש?
- ת. לא, ישנם חרשים מלידה, וישנם חרשים שנתחרשו אחר כך.
- מ. האם חרש מלידה יכול לדבר?
- ת. לא! מפני שהוא לא יכול היה ללמוד לדבר.
- מ. וחרש שנתחרש אחר כך?
- ת. חרש כזה יכול לדבר, מפני שהוא למד לדבר לפני שנתחרש.
- מ. על איזה מקרה מדברת משנתנו, האומרת, שהוא איננו כשר לקרוא את המגילה?
- ת. כנראה על חרש שיכול לדבר.
- מ. מדוע?
- ת. כי לו לא יכול היה לדבר, לא יכול היה גם לקרוא, ואין צורך להגיד, שהוא פסול לקרוא.
- המורה נותן לאחד התלמידים לקרוא במסכת חגיגה, ב' ע"ב — דתנו רבנן המדבר ואינו שומע זהו חרש, שומע ואינו מדבר זהו אלם, זה וזה הרי הם כפיקחים לכל דבריהם.
- מ. מה, איפוא, אומרת כאן הגמרא?
- ת. חרש המדבר ואינו שומע הוא פיקח לכל דבריו, היינו הוא בן דעת וחייב בכל המצוות.
- מ. מדוע, איפוא, אומרת משנתנו כאן שחרש איננו כשר לקרוא את המגילה?
- ת. קראו בתוספות, ד"ה "חוץ מחרש" והסבירו.
- ת. סתם חרש הוא אדם שאינו שומע ואינו מדבר, אבל כאן מדברת המשנה בחרש שהוא מדבר, והוא פיקח לכל דבריו וחייב בכל המצוות חוץ ממקרא מגילה, שצריך שישמיע לאזניו.
- מ. מדוע, איפוא, הוא פטור ממקרא מגילה, ולכן איננו יכול להוציא אחרים ידי חובתם בקריאת המגילה?

ת. מפני שהמצווה במקרא מגילה היא שישמיע לאזנו מה שקורא הוא — או אחרים, ומכיוון שהחרש איננו יכול לשמוע, לא את אשר אחרים קוראים ולא מה שהוא קורא בעצמו, הוא פטור ממקרא מגילה, ולכן אינו יכול להוציא גם אחרים.

מ. ומי נקרא קטן?

ת. זה שלא הגיע לגיל המצוות — לשלוש עשרה שנה.

מ. מדוע לא יקרא את המגילה?

ת. לפי שאינו חייב במצווה ואינו יכול להוציא את אלה שחייבים בקריאת המגילה.

מ. ומהי דעת ר' יהודה?

ת. ר' יהודה מכשיר בקטן, היינו הוא סובר, שקטן יכול להוציא אחרים בקריאתו.

מ. אסביר לכם את טעמו של ר' יהודה: כיוון שקריאת המגילה היא מדרבנן, יכול קטן שהגיע לחינוך וחייב מדרבנן במצוות — להוציא את האחרים במצווה דרבנן.

(3) שיחת הכנה לפני למוד הגמרא

מ. לשם הבנת הגמרא עלינו ללמוד משנה בברכות פרק שני דף ט"ו ע"א: הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו יצא, ר' יוסי אומר לא יצא. (כאן יש מקום למורה להרחיב את הדיבור על ערכו של הפסוק "שמע" שהוא קבלת עול מלכות שמים, ולפיכך הצריכו בו שמיעת האזון יותר מאשר בתפילה). נרשום זאת על הלוח ובמחברת. במה מזכירה משנתנו את המשנה הזאת?

ת. אנו שנינו: הכל כשרין לקרוא את המגילה חוץ מחרש, ועל פי התוספות בברנו, שמשנתנו סוברת, כי הקורא את המגילה צריך להשמיע לאזניו, ולא — הוא איננו יוצא ידי חובתו.

מ. משנתנו, איפוא, כמי?

ת. כר' יוסי.

מ. מי הוא החולק על ר' יוסי?

ת. תנא קמא בברכות.

מ. תנא קמא שבברכות הוא ר' יהודה (עיין ברכות, ט"ו ע"א בתוספות, ד"ה דילמא ר' יהודה היא). נרשום זאת על הלוח ובמחברת.

א' הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו:

ר' יהודה אומר: יצא

ר' יוסי אומר: לא יצא.

ב' הכל כשרים לקרוא את המגילה חוץ מחרש.

מ. עתה נשים לב ללשון המשנה שם. הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא. מדוע לא אמרה המשנה: יכול אדם לקרוא את שמע ואפילו לא להשמיע לאזנו?

ת. כנראה, אין מן הראוי לעשות כן לכתחלה, אלא שאם ארע הדבר, שקרא ולא השמיע לאזנו, יצא ידי חובתו.

מ. יש כמה דברים שרק בדיעבד, היינו, לאחר מעשה, אנו משלימים עמהם, אע"פ שלכתחלה, כששואלים אותנו, היינו קובעים אחרת: למשל, לכתחלה צריך תלמיד לדעת יפה את כל המקצועות, אולם בדיעבד, כשקבל "מספיק" בשלושה מקצועות ראשיים בלבד, גם כן עובר לכתה הגבוהה, וכדומה. (רצוי שהתלמידים יביאו דוגמאות נוספות להסבר

של לכתחלה — בדיעבד, כגון: לכתחלה נחוצו אתרוג מהודר, בדיעבד יוצאים גם בשאינו מהודר).

- (4) קריאת הגמרא עד "במאי אוקימתא" ובאורה ע"י התלמידים.
- מ. עתה קראו עד "ר' יוסי אומר לא יצא" ותרגמו.
- ת. מי שנה שחרש בדיעבד (לאחר מעשה) גם כן לא (יצא ידי חובתו)? אמר רב מתנה: ר' יוסי הוא, שלמדנו במסכת ברכות: (המורה יסביר את הסימן של מסורת הש"ס לפיו ימצאו את מקור המשנה) הקורא את שמע וכו'.
- מ. אולם הגמרא מנסה לדחות מסקנה זו, לפי שאין להוכיח שמשנתנו מדברת גם על דיעבד. מהו לשון המשנה בברכות הפוסלת גם בדיעבד?
- ת. לא יצא (ידי חובתו).
- מ. ואילו אצלנו כיצד כתוב?
- ת. הכל כשרין לקרות וכו' — חוץ מחרש.
- מ. כיצד אפשר להבין בטוי זה?
- ת. לכתחלה אינו כשר, אבל בדיעבד אולי יצא.
- מ. עתה נבין את שאלת הגמרא. קראו עד "שפיר דמי" ותרגמו.
- ת. ומנין שר' יוסי היא (משנתנו) ובדיעבד גם כן לא יצא, אולי ר' יהודה היא ולכתחלה הוא שלא (שאינו לחרש לקרוא), אבל בדיעבד יצא ידי חובתו?
- מ. הגמרא משתדלת כאן וגם בהמשך הסוגיא להעמיד את משנתנו דוקא כר' יהודה, משום שפסקו הלכה כמותו (עיי' תוספות, ד"ה "ודלמא ר' יהודה היא"). אולם ממקום אחר במשנה מוכיחה הגמרא שהכונה אצלנו בדיעבד. קראו מ"לא סלקא דעתך" עד "דיעבד נמי לא", תרגמו ובארו.
- ת. לא יעלה על דעתך לפרש כך (שחרש פסול רק לכתחלה, כי הרי למדנו חרש בדומה לשוטה וקטן — יחד עם שוטה וקטן), מה שוטה וקטן בדיעבד ג"כ לא, אף חרש בדיעבד ג"כ לא.
- מ. על ידי מה דוחה, איפוא, הגמרא את הביאור שחרש רק לכתחלה פסול?
- ת. כי כתוב יחד עמו "שוטה וקטן", ואלה פסולים אף בדיעבד.
- מ. משום מה פסולים הם אף בדיעבד?
- ת. כפי שפרשנו במשנה: שאינם בני דעת החייבים במצוות, שוטה מחמת שאינו בר דעת וקטן משום שלא הגיע לגיל החיוב במצוות.
- מ. ואילו חרש?
- ת. הליקוי שלו אינו כזה של הראשונים.
- מ. אבל מאחר שהם נזכרים יחד, משמע שגם חרש פסול אפילו בדיעבד.
- גם את ההנחה הזאת סותרת הגמרא, (קורא) ודילמא הא כדאיתא והא כדאיתא? נתרגם: ושמא זה כמו שהוא (כדרכו) וזה כמו שהוא (כדרכו). פירוש: אולי אין להוכיח את שווינום מהעובדה שהם נזכרים יחד, כי סוף סוף נשאר כל אחד מהם בתכונותיו, וע"כ גם בדרכו, בדינו. כיצד?
- ת. שוטה וקטן פסולים אף בדיעבד, וחרש פסול רק לכתחלה, ובדיעבד כשר.
- מ. ומשנתנו תהיה כאיזה תנא?
- ת. כר' יהודה.

- מ. שוב דוחה הגמרא הצעה זו. קראו בעצמכם עד "לאו ר' יהודה היא", תרגמו ובארו.
- ת. מאחר שלמדנו בסיפא "ר' יהודה מכשיר בקטן", יש מכאן ללמוד, שהרישא אינה ר' יהודה.
- מ. אילו היה ר' יהודה בעל הרישא — כיצד צריך היה לשנות במשנה ?
- ת. הכל כשרין לקרוא את המגילה חוץ מחרש ושוטה.
- מ. גם הוכחה זו אינה מתקבלת. קראו : (לפי גירסת הב"ח שהיא גירסת רש"י) "ודילמא כולה ר' יהודה היא ותרי גווני קטן קתני לה" וכו' עד "שרבי יהודה מכשיר בקטן". מה הוסיפה הגמרא למשנה ?
- ת. "במה דברים אמורים בקטן שלא הגיע לחנוך אבל קטן שהגיע לחנוך (קורא) אפילו לכתחלה, שר' יהודה מכשיר בקטן".
- מ. מה השגנו ע"י תוספת זו ?
- ת. שאין דברי ר' יהודה חולקין על הרישא, אלא מסכימים עמה.
- מ. הכיצד ?
- ת. הרישא מדברת על קטן שלא הגיע לחנוך.
- מ. איזה קטן הוא זה ? נקרא ברש"י.
- ת. (קורא) שלא הגיע לחנוך = לחנוך מצוות. כגון בן תשע, בן עשר.
- מ. קטן בגיל פחות מזה לא חייבוהו חכמים לעשות את המצוה, אפילו לשם חנוך. מה יהיה איפוא דין השומע מפיו את קריאת המגילה ?
- ת. לא יצא ידי חובתו.
- מ. מדוע ?
- ת. מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את האחרים המחויבים.
- מ. ואילו ילד בגיל 11, 12 — מה דינו ?
- ת. חייב לעשות את המצוה לשם חנוך.
- מ. ואם קרא לפני גדולים ?
- ת. יצאו, לפי ר' יהודה, ידי חובתם.

נרשום טבלה להמחשת דעתו של ר' יהודה

בדיעבד	לכתחלה	
יצא	לא יעשה כך	הקורא שמע ולא השמיע לאזנו
מוציא	לא יקרא	הקורא את המגילה: (1) חרש
אינו מוציא	אינו כשר	(2) קטן שלא הגיע לחנוך
וכמובן, מוציא	כשר	(3) קטן שהגיע לחנוך

(5) סיכום כל הקטע בלויית תרשים על הלוח

- מ. נסכם עתה את יישוב המשנה. מי הוא התנא בעל המשנה?
- ת. ר' יהודה.
- מ. מהי שיטתו של ר' יהודה לגבי קריאת שמע ?
- ת. הקורא ולא השמיע לאזנו יצא.
- מ. אם כן מדוע במשנתנו פסול החרש ?
- ת. משנתנו מדברת על לכתחלה, אבל בדיעבד — יצא.
- מ. נרשום זאת על הלוח ובמחברת.

ה ענין	ה דיין
ר' יהודה: הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו משנתנו: הכל כשרין לקרוא את המגילה חוץ מחרש.	[לכתחלה ישמיע לאזנו, בדיעבד יצא לכתחלה לא יקרא. [בדיעבד יצא].

- מ. אם המשנה כר' יהודה, מדוע חולק הוא בסיפא בקטן?
- ת. אין הוא חולק, אלא הרישא מדברת על קטן שלא הגיע לחנוך והסיפא על קטן שהגיע לחנוך, ויש להשלים: במה דברים אמורים בקטן שלא הגיע לחנוך, אבל אם הגיע מוציא.
- (6) לימוד הגמרא מ"במאי אוקימתא" עד "רבי יהודה מכשיר בקטן"
- מ. עתה מביאה הגמרא עוד שתי ברייתות, כדי לברר, מי הוא התנא ששנה את משנתנו. הברייתא הראשונה מדברת על תורם. ממה היו תורמים?
- ת. מתבואות השדה ומפרי הארץ (המורה מוסיף: מדרבנן גם מירק).
- מ. מה מפרישים?
- ת. תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני (בשנה הראשונה, השנייה, הרביעית והחמישית לשמיטה) ומעשר עני (בשנה השלישית והשישית).
- מ. מה עושים ב"תרומות" אלו?
- ת. תרומה נותנים לכהן, מעשר ראשון ללוי, מעשר עני לעני ומעשר שני אוכלים בירושלם.
- מ. קראו מ"במאי אוקימתא" עד "נמי לא", תרגמו ובארו. במה העמדת (את משנתנו) כר' יהודה בדיעבד (רק בדיעבד מכשיר ר' יהודה הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו וחרש שקרא את המגילה) אלא זו (הברייתא) ששנה יהודה בנו של ר"ש בן פזי: חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה, כמי? (כאיזה תנא?) אם כר' יהודה רק בדיעבד (יצא ידי חובתו ומוציא אחרים), ואם כר' יוסי — אפילו בדיעבד גם כן לא (יצא ידי חובתו). נברר עתה את הברייתא. מה מלמדנו ר' יהודה בן ר' שמעון בן פזי?
- ת. חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה.
- מ. מה מעכב חרש מלתרום? עיינו ברש"י, ד"ה "אלא הא דתניא".
- ת. (קורא) ואע"פ שהוא צריך לברך ואין אזניו שומעות הברכה שהוא מוציא מפיו.
- מ. מהי הברכה שעליו לברך?
- ת. אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומות ומעשרות.
- מ. במה, אם כן, שונה דעתו של יהודה ברשב"פ מדעתו של ר' יוסי?
- ת. בזה שהוא מתיר לחרש לתרום, ולכן גם לברך אף לכתחלה, ואילו ר' יוסי סובר, שאף בדיעבד אין אדם יוצא בקריאת שמע אם לא השמיע לאזנו.
- מ. לפנינו שתי דעות ברורות בדבר קריאת חרש או אדם אחר שלא השמיע לאזנו. מיהו המחמיר ביותר?
- ת. ר' יוסי, הסובר שלא יצא אף בדיעבד.
- מ. מיהו המיקל מכולם?
- ת. ברייתא של יהודה ברשב"פ הסוברת, שחרש אף לכתחלה יתרום, וכמובן גם יברך.
- מ. ודעתו של מי היא בין שתי דעות אלו?
- ת. דעת ר' יהודה, הסובר שלכתחלה לא יקרא את שמע, אבל אם קרא — יצא.

נרשום את דעת שלושתם על הלוח :

התנא:	ברייטא ששנה יהודה ברשב"פ	ר' יהודה	ר' יוסי
ההלכה:	חרש תורם לכתחלה וכמובן גם מברך	לכתחלה לא יקרא שמע אלא אם ישמיע לאזנו, בדיעבד אם לא השמיע לאזנו יצא	לא יצא אף בדיעבד

- מ. כדי למנוע מחלוקת משולשת מנסה הגמרא לבאר באופן אחר את כוונת ר' יהודה במלה "יצא", קראו בגמרא "ולא מאי ר' יהודה אפילו לכתחלה", קראו ברש"י והסבירו.
- ת. ואלא מה רוצה אתה להגיד, שר' יהודה מתכוון במלה יצא — שהוא יוצא אפילו לכתחלה, ומדוע נאמר במשנה שר' יהודה אומר יצא — ולא נאמר יקרא לכתחלה, אף על פי שאינו משמיע לאזנו? כדי להודיעך את כוחו של ר' יוסי, הסובר, בדיעבד לא יצא. (למקדמים אפשר להסביר כי הגמרא לא סברה שהברייטא של יהודה ברשב"פ חולקת על שני התנאים ר' יהודה ור' יוסי, ומאחר שדברי ר' יוסי והברייטא אינם משתמעים לשתי פנים נסתה הגמרא לבאר באופן אחר את דברי ר' יהודה).
- מ. כמה דעות תהיינה לנו עתה בענין חרש המברך או קורא?
- ת. שתי דעות: ר' יהודה ברבי שמעון בן פזי מתיר לכתחלה, ור' יוסי סובר שאף בדיעבד לא יצא.
- מ. על כך מקשה הגמרא מברייטא אחרת. קראו מ"אלא הא" עד סוף העמוד ובארו.
- ת. אלא זו ששנויה (ברייטא) לא יברך אדם ברכת המזון בלבד ואם ברך יצא, כמי? אם כר' יהודה — אפילו לכתחלה מותר לברך בלבד, ואם כר' יוסי אפילו בדיעבד לא יצא.
- מ. מברייטא זו בדין ברכת המזון אפשר לראות, שביחס לאדם שברך ולא השמיע לאזנו יש הבדל בין לכתחלה ובין דיעבד, לכמה דעות בדין חרש נגיע שוב?
- ת. לשלוש דעות. יש שמתירין אפילו לכתחלה, יש שאוסרין אפילו בדיעבד, ויש שאוסרין לכתחלה ומתירין בדיעבד.
- מ. מיהו בעל הדעה הראשונה?
- ת. יהודה בנו של ר' שמעון בן פזי.
- מ. מיהו בעל הדעה השנייה?
- ת. ר' יוסי.
- מ. ומיהו בעל הדעה השלישית?
- ת. הברייטא על ברכת המזון.
- מ. ומהי דעתו של ר' יהודה? נראה איך הגמרא מנסה לענות על השאלה הזאת. קראו בגמרא עד "ולא קשיא".
- ת. (קורא) לעולם ר' יהודה ואפילו לכתחלה.
- מ. ר' יהודה סובר, שאפילו לכתחלה קורא (החרש ומי שאינו משמיע לאזנו) ובכל זאת גם הברייטא של ר' שמעון בן פזי וגם הברייטא על ברכת המזון הן כר' יהודה. האם אין לכם קושיא על מה שאני אומר?
- ת. בודאי. הרי הברייטא על ברכת המזון אוסרת לכתחלה ומתירה רק בדיעבד.
- מ. קראו בגמרא "ולא קשיא הא ידיה והא דרביה", ותרגמו.
- ת. ואין קושיא, הא — שלו, היינו דעתו, והא — דרביה, זוהי דעת רבו.
- מ. מזה ה"הא" הראשון?
- ת. הברייטא של רבי שמעון בן פזי.

- מ. ומהו ה"הא" השני ?
 ת. הברייתא של ברכת המזון.
 מ. הגמרא מביאה עכשיו ברייתא, שבה מביע ר' יהודה את דעת רבו. קראו בגמרא
 מ"דתניא" עד "השתא".
 ת. קוראים את הברייתא.
 מ. מהן שתי הדעות שבברייתא זו ?
 ת. ר' יהודה משום ר' אליעזר בן עזריה סובר שצריך להשמיע לאזנו ור"מ אומר, אחר
 כוונת הלב הן הן הדברים, ואף לכתחלה אין צריך להשמיע לאזנו.
 מ. דברי ראב"ע נאמרו לכתחלה או גם בדיעבד ? עיינו ברש"י, ד"ה "דריביה", מ"והאי
 לישנא".
 ת. (קורא) והאי לישנא משמע לכתחלה אבל דייעבד יצא.
 מ. מהי הלשון שכוונתה אף בדיעבד לא ?
 ת. לא יצא.
 מ. עכשיו נשים לב לחולק על ראב"ע.
 ת. ר"מ אומר: "אשר אנכי מצוך היום על לבבך" — אחר כוונת הלב הן הן הדברים ואין
 צריך להשמיע אף לכתחלה.
 מ. לדעתו של מי תתאים איפוא דעתו של ר' יהודה בנו של רבי שמעון בן פזי ?
 ת. לדעתו של ר' מאיר.
 מ. הגמרא חפשה קודם תנא שדעת הברייתא דתורם היא כדעתו, ומכיוון שר' יוסי סובר
 שאפילו בדיעבד לא יצא, השתדלה להעמיד את הברייתא כר' יהודה. האם יש עכשיו
 הכרח בדבר ?
 ת. לא — אפשר להעמידה כר' מאיר.
 מ. מתוך רצוננו להעמיד את הברייתא הזאת כר' יהודה — איך היינו מוכרחים לפרש את
 דברי ר' יהודה "יצא" ?
 ת. אפילו לכתחלה.
 מ. ומתוך רצוננו להעמיד גם את הברייתא של ברכת המזון כר' יהודה — איזה תריס היינו
 מוכרחים להכניס בין ר' יהודה ובין רבו ר"א בן עזריה ?
 ת. מוכרחים היינו להגיד, שהוא חולק על רבו.
 מ. קראו עכשיו בגמרא מ"השתא" עד "ר"מ היא" ועיינו ברש"י.
 ת. התלמידים קוראים ומוצאים אישור לכל אשר הסיקו בעצמם בעזרת שאלות ההדרכה
 של המורה.

(7) סיכום ע"י טבלה

- מ. נטכם עכשיו ע"י הטבלה הבאה את ההתאמה של המשנה והברייתות שהובאו בגמרא
 לדעתם של התנאים השונים.

טבלת התאמה של המשנה והברייתות
שהובאו בגמרא לדעתם של התנאים השונים

המשנה:	הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש	לכתחלה לא, בדיעבד כן	כר' יהודה וראב"ע
הברייתא :	חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה	לכתחלה	כרבי מאיר
הברייתא :	לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא	לכתחלה לא, בדיעבד כן	כר' יהודה וראב"ע

(8) עבודות בית

1. מה מלמדת אותנו משנתנו ?
2. מי נקרא חרש, מי נקרא שוטה ומי קטן ?
3. מדוע פסול החרש לקרוא המגילה ומדוע פסולים שוטה וקטן ?
4. מפני מה מכשיר ר' יהודה את הקטן דוקא בקריאת המגילה (ולא מצאנו כן בק"ש ושאר המצוות)?
5. לפי איזה תנא נסתה הגמרא בראשונה להעמיד את משנתנו ? איך יבואר לפי זה הבטוי "חוץ מחרש" — לכתחלה או בדיעבד ?
6. במה חולקים ר' יהודה ור' יוסי ? (שים לב לכך שאין שמו של ר' יהודה נזכר בפרוש).
7. כיצד נסתה הגמרא להעמיד את משנתנו כר' יהודה ? איך יתפרש עתה הבטוי "חוץ מחרש"?
8. מסמיכות הפסולים שבמשנתנו (חרש שוטה וקטן) יש ללמוד שהחרש פסול אף בדיעבד, כיצד ?
9. באר את הדחיה של ההוכחה הנ"ל : "ודילמא הא כדאיתא והא כדאיתא ?"
10. הסיפא של משנתנו מוכיחה שאין הרישא כר' יהודה. כיצד ?
11. כדי לדחות את ההוכחה שבשאלה הקודמת השלימה הגמרא קטע במשנה. מהי ההשלמה
12. מה השגנו ע"י שלוב ההשלמה הנ"ל בתוך המשנה ? מה תהא עתה כוונת הבטוי "חוץ מחרש" — לכתחלה או בדיעבד ?
13. מה מחדש ר' יהודה ברשב"פ : חרש תורם לכתחלה ?
14. מפני מה אין דעתו של ר' יהודה ברשב"פ מתישבת כר' יהודה ? ומדוע לא כר' יוסי ?
15. אם נאמר שר' יהודה סובר שחרש רשאי לקרוא אף לכתחלה, תשאר ברייתא אחרת בנגוד לדעותיהם של ר' יהודה ושל ר' יוסי. מהי הברייתא ?
16. באר את תרועת הגמרא מ"לעולם ר' יהודה" עד "דרביה" והסבר, למה הכונה במלים "הא ידידיה" ולמה "הא דרביה".
17. ערוך טבלה לשלוש שיטות החכמים בדיון קורא שלא השמיע לאזנו, ובה תרשום את כל ההלכות הנזכרות בגמרתנו.
18. כמי תהיה עתה משנתנו : הכל כשרין חוץ מחרש ?
19. הסבר את הבטוי : "השתא דאתית להכי". למה מכוונת הגמרא במלה "להכי" ?
20. הסבר את הבטוי : "ר' יהודה כרביה סבירא ליה". במה סובר הוא כרבו ?
21. לפי איזה תנא תהא משנתנו עתה ?

22. לפי איזה תנא נשנתה משנת ר' יהודה ברשב"פ?
23. ערוך טבלה שניה לפי האוקימתא האחרונה של משנתנו ובה ההלכות כמו בשאלה 17.
24. תרגום: מאן תנא, שפיר דמי, דומיא, הא כדאיתא והא כדאיתא, חסורי מיחסרא, מני, הא דידיה הא דרביה, אפילו תימא, סבירא ליה.
25. כתוב בלשון הגמרא: שמא — אולי לא יעלה על דעתך, מכאן עולה שהרישא אינה כר' יהודה, שני סוגי קטן, במה העמדת (את משנתנו), אלא זה ששנויה (בברייתא), עכשיו שהגעת לכך.

ניתוח הסוגיא: "איזהו כראוי ואיזהו שלא כראוי" ב"ק, נ"ה ע"ב

(א) מבנה הסוגיא

- (1) הגדרת "נעל בפניה כראוי". מהי שמירה ומהי שמירה מעולה.
- (2) הסקת המסקנה, שמשנתנו מדברת במועד — כי כתוב בה צאן, ולצאן אין קרן, והיא יכולה להזיק רק בשן ורגל, ושן ורגל מועדים מתחילתן ואין בהם תם (עיין ברש"י).
- (3) "מתני' — ר' יהודה היא", על ידי השוואת משנתנו למשנה בפרק שור שנגח ד' וה' שיש בה שלוש דעות לגבי שמירת מועד. (ויש חדוש בדבר שהרי סתם משנה ר"מ היא).
- (4) דחיית ההנחה הנ"ל מתוך הבחנה בין קרן לשן ורגל.
- (5) סיוע מברייטא ש"ד דברים די להם בשמירה פחותה" מתוך הסתמכות על הכתובים בפרשת משפטים.
- (6) דיוקו של רבה, שטעם משנתנו הוא, כי התורה מיעטה בשמירתן של שן ורגל, ולא מפני שהיא ממעטת בשמירת מועד של רגל.

(ב) הערות מתודיות

- (1) להבנת הסוגיא ע"י התלמידים יש להקדים ולבאר, בעזרת הכתובים בשמות כ"ב, מה בין שן ורגל לבין קרן, שקרן יש בה תם ומועד השונים זה מזה בתשלומיהם, ואילו שן ורגל מועדים מתחילתן, ואף ר"מ יכול לסבור שהתורה מיעטה בשמירתם ודי להם בשמירה פחותה, ואשר לטעמו של ר' יהודה המחייב בהם שמירה מעולה ובמועד שמירה פחותה בלבד, א"א להאריך בזה כאן והרוצה יעיין בדרך מ"ה ע"ב, אבל יעיר המורה: שאף ר' יהודה לא פטר את המועד משמירה מעולה אלא על צד העדאה שבו ולא על צד תמות שבו, ויתחייב לשלם עכ"פ חצי נזק (עיין שם בתוספות, ד"ה "לא פטר ר' יהודה").
- (2) אפשר לסכם את דעות החכמים בדבר תשלומי קרן ושן ורגל בטבלה:

קרן		שן ורגל	
(תם משלם חצי נזק, מועד נזק שלם)		(מועדים מתחילתן ואין בהם תם)	
שמירה פחותה	שמירה מעולה	שמירה פחותה	שמירה מעולה
ר' מאיר: תם חייב חצי נזק,	פטור	ר' מאיר: פטור, מפני שהתורה	שמירה מעולה
מועד חייב נזק שלם.	פטור	מיעטה בשמירתן של שן ורגל	פטור
ר' יהודה: תם חייב חצי נזק,	פטור	ר' יהודה: פטור, מפני שמועד	פטור
מועד חייב נזק שלם.	פטור לגמרי	פטור אף בשמירה פחותה	פטור.
ר' יוסי: תם חייב חצי נזק,	פטור		
מועד חייב נזק שלם.	חייב נזק שלם, (אין		
	לו שמירה אלא סכין)		

ניתוח הסוגיא: "ד' דברים שפטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים", ב"ק, נ"ה ע"ב עד סוף נ"ו ע"א

(א) מבנה הסוגיא

- (1) הגדרת כל מקרה מן ארבעת הפטורים מדיני אדם וחייבים בדיני שמים.
- (2) שאלת הגמרא "ותו ליכא"? והרי יש עוד חמישה מקרים כנ"ל.
- (3) תשובת הגמרא ע"י הסברת החידוש שבכל אחד מארבעת המקרים הראשונים שאילולא נשנו היינו אומרים שפטור אף מדיני שמים.

(ב) הערות מתודיות

- (1) יש לקרב לתפיסתם של הילדים, לפני למוד הסוגיא, את בעית החיוב בנוקמים אשר בהם אין אשמתו של המזיק מלאה, אם משום שלא גרם לנזק בידים ממש, או משום שאין ההיזק ניכר וכו'. רצוי לעשות זאת ע"י דוגמאות הקרובות לחיי הילד.
- (2) בסוף למוד הסוגיא יש להעמיד לדיון בפני התלמידים את השאלה, מהו הקשר בין סוגיא זו, השניה בפרק, לבין הראשונה, ויש להדריכם למצוא את שתי התשובות לשאלה זו: (א) כהמשך למשנתנו "נפרצה בלילה או שפרצה ליסטים", מובאת הברייתא של ר' יהושע "ד' דברים שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים" הפותחת בהלכה "הפורץ גדר בפני בהמת חברו". (ב) הדמיון במבנה החיצוני: ד' דברים התורה מיעטה בשמירתן — ד' דברים שפטור מדיני אדם.
- (3) לסיכום השעור אפשר להשתמש בטבלה ל-4 המקרים של ר' יהושע בשלושה טורים כדלהלן:

הענין	על איזה מקרה מדובר?	החידוש
(1) הפורץ גדר בפני בהמת חברו	פרץ כותל רעוע	היינו סוברים שאף בדיני שמים פטור על הכותל, שהרי הכותל עומד לסתירה.
(2)		
(3)		
(4)		

אפשר להוסיף גם טור רביעי: מדוע אינו חייב בדיני אדם?

ניתוח הסוגיא: "מספיקא מפקינן ממזנא", בבא מציעא,
ל"ע"א, מ"מתני' אמר לשנים" עד ל"ע"ב ו"וכן ב' כלים"

(א) מבנה הסוגיא

- (1) שני חלקי המשנה:
 - (א) אמר לשנים גולתי לא' מכם מנה או אביו של א' מכם הפקיד אצלי מנה ואיני יודע למי להחזיר — נותן מנה לכל אחד מהם.
 - (ב) שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתיים, וכל אחד תובע מאתיים — נותן לכל אחד מנה והשאר יהא מונח עד שיבוא אליהו וכן שני כלים וכו'. ר"י אומר: הכל יהא מונח עד שיבוא אליהו.
- (2) מגמרא עד "אמר מר".
 - הגמרא משווה א' ל-ב' ומקשה: ב"א' נותן לכל אחד ואחד, ב"ב' יהא המנה המסופק מונח עד שיבוא אליהו?
 - תירוץ: אין להשוותם, כי א' — גזל, וב' — פקדון. הטעם: בגזל — קנס, ובפקדון — אין קנס.
 - עתה מתפצלת הקושיא לשניים:
 - (1) פיקדון על פיקדון: א' לעומת ב'.
 - תירוץ: א' כמי שהפקידו בשתי כריכות — הוה ליה למידק.
 - ב' כמי שהפקידו בכריכה אחת — לא הוה ליה למידק.
 - (2) גזל על גזל: משנתנו א' — נותן לכל אחד ואחד.
 - ר"ט: גזל אחד מחמשה — מניח גזילה ביניהם ומסתלק.
 - (נסיון לדחות את הקושיא: אולי אין משנתנו כרבי טרפון? דחית הנסיון: מודה רבי טרפון וכו').
 - התירוץ: במשנתנו ב"א' — בבא לצאת ידי שמים; בגזל מאחד מחמשה — כשהם תובעים ממנו בדין.
- (3) מ"אמר מר" עד "אמר רב ספרא ויניח".
 - שתי שאלות בירור:
 - (א) התם דקא תבעי ליה. והלה מה טוען? שתי תשובות: של רבי יהודה ושל רב מתנה.
 - (ב) מניח גזילה ביניהם ומסתלק. ושקלי לה כולהו ואולי? והרי למדנו בהלכות אבידה אחרת? תשובה: ויניח בידו.
 - (4) מ"אמר ליה אביי לרבא" עד "אמר ליה רבינא לרב אשי".
 - סתירה בין דעתו של ר' עקיבא במקרה אחד ובין דעתו במקרה שני: בגזל מחמשה — נותן לכל אחד ואחד, בנפול הבית — הנכסים בחזקתם?
 - הגמרא מתרצת את הסתירה הזאת, חוזרת ומקשה ממשנתנו ומתרצת כמו בעמוד הקודם: משנתנו בבא לצאת ידי שמים. בתוך קטע זה ישנן עוד שתי שאלות: וממאי דר"ע היא? וממאי דשמא ושמא הוא?
 - (5) הסתירה בין דברי רבא בבכורות ובין דבריו כאן "כל בשתי כריכות הוה ליה למידק" והתירוץ.

(ב) הערות מתודיות

(המספרים מסמנים את מספר הקטע במבנה הסוגיא)

(1) לפני למוד המשנה כדאי להקדיש שיחה לברור הכלל היסודי בדיני טוען ונטען: המוציא מחברו עליו הראיה.

בלמוד המשנה יש להתעכב על חלוקתה לרישא וסיפא ועל ההבדלים ביניהן: הרישא עוסקת בגזל ובפקדון, הסיפא בפקדון בלבד. ברישא — נותן מספק לשניהם, בסיפא — יהא מונח המנה המסופק עד שיבוא אליהו. רצוי לרשום על הלוח את הנ"ל — זה מול זה. במשנה אפשר ללמוד את כל רש"י, בגמרא — את רובו.

(2) כאן אפשר לתת לתלמידים לקרוא את קושיות הגמרא ותשובותיה, כי הענין צריך להיות מובן מתוך למוד המשנה. בשעת הלמוד בפעם הראשונה אפשר לדלג על הקושיא הצדדית ו"ממאי דהאי מתני' ר"ט היא".

להקלת התפיסה של השתלשלות המו"מ כדאי לרשום על הלוח את הקושיות ואת התירוצים. למשל:

דין א'	דין ב'	התרוץ
1. מתני': גזל מאחד מתוך שנים ואינו יודע ממי — נותן לכל אחד ואחד.	מתני': שנים שהפקידו וכו', נותן מנה לכל אחד ואחד, ואת היתר מניח עד שיבוא אליהו.	פקדון אגול קרמית?
2. קבל פקדון מאחד מהשנים ואינו יודע ממי נותן לכל אחד ואחד. וכן הלאה.	מתני': שנים שהפקידו וכו' נותן מנה לכל אחד ואחד.	ב"א היה חייב לדייק, ב"ב לא היה חייב לדייק.

(3) כאן מוטב לפתוח בהצגת בעיה: "והלה מה טוען?" ואף לפתח בשיחה את האפשרויות השונות במשמעות השתיקה של הנתבע: (א) שתיקה כהודאה, (ב) שתיקה מתוך אי-ידיעה. וכן לגבי השאלה השניה שבקטע: "ושקלי ליה כולהו ואולי?" נמצאת מידת הדין לוקה!

(4) בלמוד בפעם הראשונה כדאי לדלג על שתי השאלות הצדדיות (ראה לעיל במבנה הסוגיא) העוללות להסיח את הדעת מעיקרו של הענין: השוואות דעת ר"ע לדעותיו במקומות אחרים במקרה של ממון המוטל בספק. את השתלשלות המו"מ אפשר להבהיר בתרשים כדלהלן:

בירור דעת ר' עקיבא

גזל אחד מחמישה ואינו יודע מאיזה גזל, כל אחד אומר אותי גזלת	נפל הבית עליו ועל אמו יורשי האם אומרים: הבן מת תחילה יורשי הבן אומרים: האם מתה תחילה
נותן לכל אחד ואחד ברי ושמא	נכסים בחזקתם שמא ושמא
אמר לשנים גזלתי לאחד מכם מנה ואינו יודע איזה מכם (גם כאן כשמא ושמא)	נפל הבית עליו ועל אמו, שמא ושמא
נותן לכל אחד ואחד בבא לצאת ידי שמים (לפנים משורת הדין)	נכסים בחזקתם לפי הדין

ניתוח הסוגיא: "קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא"
מגילה ט' ע"ב מ"מתני' אין בין שילה" עד י' ע"ב "ויהי בימי"

(א) מבנה הסוגיא

- (1) שלושה חלקי המשנה: הרי שא מלמדת את ההבדל בין שילה לירושלים לגבי מקום אכילתם של קדשים קלים ומעשר שני; החלק האמצעי מלמד במה הם שווים, והסיפא מלמדת את ההבדל לגבי איסור הבמות בין שילה לירושלים אחרי חורבן: עם חורבן שילה (במות עלי) בטלה קדושתה והותרו הבמות, ואילו אם חורבן ירושלים לא בטלה קדושתה ושוב לא הותרו הבמות לעולם. הגמרא מטפלת רק בסיפא.
- (2) הגמרא מביאה דברי ר' יצחק שמותר להקריב בבית חוניו במצרים בזמן הזה (היינו בזמן שהיה קיים בית חוניו אחר חורבן ירושלים). מדבריו נובעות שתי עובדות: (א) שבית חוניו נבנה לשם שמים ולא לשם עבודה זרה, (ב) שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא לעתיד לבוא. לעובדה זו מביאה הגמרא הוכחה מהכתוב. הגמרא מטפלת בענין השני בלבד.
- (3) לאחר שאמר ר' יצחק דבריו הנ"ל חזר בו, והטעם לכך, לפי דעת רבא, הוא מחמת הקושיא ממשנתנו ומהמשנה בזבחים: כשבאו לירושלים נאסרו הבמות ולא היה להם עוד היתר.
- (4) הגמרא סוברת שיש כאן מחלוקת של תנאים: ר' אליעזר סובר שלא קדשה לעתיד לבוא ור' יהושע סובר כמשנתנו. מניין? ר"א אמר שכאשר בנו את הבית השני בימי זרובבל, עשו קלעים להיכל. וקס"ד שעשו הקלעים כדי שיוכלו להקריב מיד במזבח, שהמזבח צריך להיות "פתח אהל מועד" (ויקרא י"ז) ומאחר שנחרב ההיכל ולא קדש לעתיד לבוא, יש צורך להעמיד קלעים (מלבד זה צריך לקדש בתודות ושיר), ור' יהושע שמע שמקריבין אע"פ שאין בית ואוכלין קדשי קדשים אע"פ שאין קלעים, מפני שקדושה ראשונה קדשה גם לעתיד לבוא.
- (5) הגמרא דוחה את ההוכחה מזבחים: יתכן שגם ר' אליעזר מודה שקדושה ראשונה קדשה גם לעתיד לבוא, אלא הקלעים נעשו בשעת הבנין מחמת צניעות ולא מחמת שלא נתקדש המקום להקרבה במזבח.
- (6) הגמרא מביאה ברייתא שדנה בקנין בתים בערי חומה שבהם הבית נחלט לקונהו כעבור שנה. המשנה בערכין מונה שמונה ערים שהיו מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. בברייתא מסביר ר' ישמעאל ברבי יוסי שהמשנה מנתה שמונה ערים אלו משום שעולי בבל קדשו רק אלו. מכאן יוצא שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא. בניגוד לזה מביאה הגמרא תוספתא מערכין בשם אותו תנא שקדושה ראשונה קדשה גם לעתיד לבוא, והמשנה מנתה את הערים האלו מפני שרק אלו היו קיימות בזמן שעלו עולי בבל, ואחרות לא היו באותה שעה.
- (7) הרי קושיא מר' ישמעאל על ר' ישמעאל? תירוצא תרי תנאי אליבא דר' ישמעאל ברבי יוסי. תירוצא ב התוספתא מערכין היא בשם ר' אליעזר ברבי יוסי.

(ב) הערות מתודיות

- (1) הדגשת הקשר בין משנתנו ובין קודמותיה. מאחר שהסביר התנא מה בין אדר ראשון לשני (קריאת המגילה וכו') המשיך בהלכות המתחילות ב"אין בין".
- (2) הכנה: קריאה בחומש דברים י"ב, ד—י"ד על איסור הבמות ופרטי הדין הזה לפי המשנה בזבחים ק"ב.
- (3) קריאת המשנה ובאורה בעזרת רש"י. אין מתעכבים על הרישא.
- (4) שיחה על בית חונו (למדו בדברי הימים) (אפשר לספר על שמעי וחוניו לפי הגמרא במנחות ק"ט) — מתעכבים על שתי נקודות: לשם ה' או לשם עבודה זרה? הותרו הבמות או נאסרו?
- (5) קוראים גמרא ומבארים על פי רש"י (תלמיד בעזרת מורה) עד "תנאי היא".
- (6) בכיתה רגילה יש לערוך שיחת הכנה על בנין המזבח בימי זרובבל (כמוסבר בעזרא ב'), והרי לא היה עדיין המקדש עומד וכתוב: והקריבו על מזבח ה' פתח אהל מועד (ויקרא י"ז)? ואח"כ קורא תלמיד מחלוקת ר"א ור' יהושע והתירוץ עם פירוש רש"י. בכיתה מתקדמת אין צורך בשיחת הכנה — התלמידים יעמדו על הענין מתוך פירוש רש"י.
- (7) שיחת הכנה על דין ערי חומה ויקרא כ"ה, כ"ט — ל"ד. קריאת המשנה בערכין ל"ב: "אלו הן בתי ערי חומה". קריאה בגמרא עד "ורמינהו" וביאור ע"י תלמיד, מ"ורמינהו" עד "קשיא ר' ישמעאל אר"י" קורא ומסביר המורה.
- (8) קריאת שני התירוצים ע"י התלמידים.

הערה: מלבד השאלות בקשר למו"מ של הגמרא אפשר לסכם את הסוגיא ע"י טבלה כדלהלן:

הדעות על קדושה ראשונה:		
משנתנו:	קדשה לעתיד לבא	הראיה: "קדושת ירושלים אין אחריה היתר".
ר' יצחק:	לא קדשה לעתיד לבא	הראיה: "שמקריבים בבית חונו והותרו הבמות".
זבחים ק"ט:	קדשה לעתיד לבא	הראיה: "משבאו לירושלים נאסרו הבמות ולא היה להם היתר".
וכן עד סוף הסוגיא ...		

פרק ח'

ביבליוגרפיה

מאמר מקיף על בעית הוראת התלמוד בביה"ס היסודי נתפרסם ב"סיני" תש"א—תש"ב מאת ד"ר יעקב כץ. על בעיות מסוימות בנושא זה דנים מאמריו של ד"ר ש"ז פיפס ז"ל שנתפרסמו ב"סיני" תש"ו, ב"הד החנוך" תש"א, ב"החנוך" תש"ט ונקבצו בחוברת שיצאה לזכרו בשנת תשי"ב. הקשיים בהוראת הגמרא נתפרשו יפה ב"מתודיקה לתלמוד" מאת רא"מ ליפשיץ ז"ל (הופיע בסטנסיל בביהמ"ד למורים של המזרחי בירושלים).

מלבד זאת נתפרסמו המאמרים הבאים:

למתודיקה של הוראת התלמוד — ד"ר י. ר. הולצברג, "ההד" תרצ"ו—תרצ"ז

מתודיקה להוראת התלמוד — ר. דאין, בקובץ "זכר יוסף" קריביצקי ז"ל ת"ש

הוראת ההלכה וספרי הלימוד — י. מסינג, "הד החנוך" ת"ש

הוראת התלמוד בביה"ס — ד"ר א. ארזי, "הד החנוך" תש"א

להוראת התלמוד בביה"ס — י. אריגור, "מבעיות חנוכנו" תש"א

על הוראת התלמוד — א. אורי, "הד החנוך" תש"ו

על הוראת התלמוד — מ. בקר, "הד החנוך" תש"ו

שעור בתלמוד — ד"ר א. ארזי, "הד החנוך" תשי"ד

על הוראת התלמוד — הרב מ. צ. נריה, "הצפה" ה' אלול תשי"ד

עקרונות מבחר בלמוד תושבע"פ — ד"ר י. כץ, "הצפה" אלול תשי"ד

וחוברות לעבודה :

י. מסינג — י. ד. הולצברג: המפקיד, השוכר את האומנין

ד"ר מ. ל. ביאליק — המפקיד (יצא לאור בארצות הברית).